

GÖTEBORGS UNIVERSITET

I Skuggan av Thermopyle

En studie av orientalism i svenska läroböcker i historia gällande
beskrivningar av det antika perserriket

Svante Börjesson, Kåre Ivarsson

LAU690

Handledare: Audur Magnúsdóttir

Examinator: Kenneth Nyberg

Rapportnummer: HT08-1040-02

Abstract

Examensarbete inom lärarutbildningen

Titel: I skuggan av Thermopyle – *En studie av orientalism i svenska läroböcker gällande beskrivningar av det antika perserriket*

Författare: Svante Börjesson, Kåre Ivarsson

Termin och år: HT08

Kursansvarig institution: Sociologiska institutionen

Handledare: Audur Magnúsdóttir

Examinator: Kenneth Nyberg

Rapportnummer: HT08-1040-02

Nyckelord: orientalism, perser, greker, skolböcker, antiken

Sammanfattning: Uppsatsens övergripande syfte är att granska svenska läroböcker i historia utifrån ett teoretiskt perspektiv baserat på Edward Saids teori om orientalism och andrafiering. Mer specifikt har vi granskat vilken bild dessa läroböcker förmedlar av det antika perserriket. Anledningen till detta val är framför allt att perserkrigen mellan grekiska stadsstater och Persien är första gången i historien som det talats om en grundläggande konflikt mellan öst och väst. Bilden av perserkrigen har därefter haft betydelse för den europeiska självbilden gentemot österländska kulturer.

Vår metod är en kvalitativ textanalys där vi – utifrån idealtyper baserade på olika fördomar som enligt Said funnits om Orienten och perserna – strukturerar innehållet i tolv olika läroböcker.

Studien har visat att vissa fördomar fortfarande finns kvar, om än i kraftigt förminskad utsträckning jämfört med hur det ser ut i tidigare läroböcker. Andra fördomar är i det närmaste helt uttraderade. Vår främsta upptäckt är dock att ett andrafierande innehåll fortfarande finns men att det inte döljer sig så mycket i språket som det gör i läroböckernas uppbyggnad där fokus genomgående ligger på civilisationshistoria. Detta resulterar i att perserna huvudsakligen dyker upp för att ge bakgrund till den klassiska grekiska kulturens utveckling och i denna roll som grekernas motsats blir perserna nästan alltid civilisationens fiende.

I dagens mångkulturella klassrum är frågan om hur man skall förhålla sig till det västerländska kulturarvet och liknande frågor som har med kulturella skillnader att göra ständigt aktuell. Att bedriva hänsynsfull undervisning kan ibland vara svårare än man tror. Med tanke på antikens betydelse för Europas självbild är det av stor relevans att undersöka bilden som finns av den nedtecknade historiens första möte mellan öst och väst.

Död amazon

Svärd som fäktar mot övermakten,
du skall brytas och sönderslås!
Starka trupper ha enligt T.T.
nått Thermopyle, Greklands lås
Fyrtioåriga Karin Boye
efterlyses från Alingsås.

Mycket mörk och med stora ögon;
klädd i resdräkt, när hon försvann.
Kanske söker hon bortom sekler,
dit en spårhund ej vägen fann,
frihetspasset där Spartas hjältar
valde döden till sista man.

Ej har Nike med segerkransen
krönt vid flöjtspel och harposlag
perserkonungen, jordens gissel.
Glömd förvittrar hans sarkofag.
Hyllningkören skall evigt handla
om Leonidas' nederlag.

För Thermopyle i vårt hjärta
måste några ge livet än.
Denna dag stiger ned till Hades,
följd av stolta hellenska män,
mycket mörk och med stora ögon
deras syster och döda vän. –

Hjalmar Gullberg 1941

*Earth! render back from out thy breast
A remnant of our Spartan dead!
Of the three hundred grant but three,
To make a new Thermopylae!* - Lord Byron
1824

*"Alltifrån den tiden har de ansett, att hellenerna är deras
fiender. Ty Asien och de där boende barbariska folken
har perserna betraktat såsom sin egendom, men Europa
och Hellas har de ansett som främmande mark." -
Herodotos ca 430 f.kr*

"Μολών λαβέ"

(kom och ta dem)
– **Kung Leonidas, enligt
Plutarchos 480 f.kr**

"Det är alltså naturligt att berättelsen om perserkrigen
tjänar som själva grundmyten för den europeiska
civilisationen, som arketyper för frihetens triumf över
träldomen och för kraftfull medborgerlig dygd mot
förslappad despoti" – Tom Holland 2005

"Låt oss först se på demarkationslinjen mellan
Orienten och Västerlandet. Den framträder tydligt
redan på Iliadens tid" – Edward Said 1978

"Ty de barbariska häravdelningarnas anförare
stod bakom med piskor i händerna och slog
varenda man för att driva dem fram. Många av
dem störtade ned i havet och omkom där, ännu
mycket fler nedtrampades levande av varandra.
Ingen frågade efter den som stupade. Och då
lakedaimonierna såg för sina ögon den död,
som hotade dem från dem, som gått kring
berget, uppbjöd de hänsynslöst och ursinnigt
alla sina krafter mot barbarerna."s 487
"Så stred hellenerna vid Termopyle." -

Herodotos ca 430 f.kr

"Today we rescue a world from mysticism
and tyranny" - Från filmen *300, 2006*

**"So almost immediately,
contemporary Greeks saw
Thermopylae as a critical moral and
culture lesson. In universal terms, a
small, free people had willingly
outfought huge numbers of imperial
subjects who advanced under the lash.
More specifically, the Western idea
that soldiers themselves decide where,
how, and against whom they will fight
was contrasted against the Eastern
notion of despotism and monarchy —
freedom proving the stronger idea as
the more courageous fighting of the
Greeks at Thermopylae, and their
later victories at Salamis and Plataea
attested." – Victor Davis Hanson 2006**

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1:1 Syfte och relevans	1
1:2 Frågeställningar	3
1:3 Material	3
1:4 Att granska läromedel	5
2. Teori och metod	5
2:2 Edward W. Saids Orientalism	5
2:3 En omstridd teori	8
2:3:1 Said som historiker	8
2:3:2 Said och Islam	9
2:3:3 Said som politiker	9
2:3:4 Said och vetenskapligheten	10
2:3:5 Said och islamismen	10
2:4 Said: En slutsats	10
2:5 Metod	11
2:6 Idealtyper	12
2:6:1 Orientalisk grymhet och despoti	13
2:6:2 Orientalisk vekhet och ornamentalitet	13
2:6:3 Orientalisk sensualitet	13
2:6:4 Orientalisk stagnation	14
2:6:5 Positiva beskrivningar	14
2:6:6 Sakliga beskrivningar	14
2:7 Tidigare forskning	15
2:8 Styrdokumentet	18

3. Analys	20
3:1 Orientalism i äldre läroböcker	20
3:2 Orientalism i moderna läroböcker	22
3:2:1 Orientalisk grymhet och despoti	23
3:2:2 Orientalisk vekhet och ornamentalitet	24
3.2:3 Orientalisk sensualitet	25
3:2:4 Orientalisk stagnation	25
3:2:5 Positiva beskrivningar	27
3:2:6 Sakliga beskrivningar	29
4. Slutsatser	32
4.1 Avslutande reflexioner.	34
5. Källförteckning	36

1. Inledning

Denna uppsats berör framför allt nutid men även dåtid. Den handlar om en av de äldsta och mest klassiska händelserna i den nedtecknade historien nämligen det antika greklands konflikt med det antika perserriket. Huvudsakligen handlar den dock inte om konflikten, även om den är ständigt närvarande, utan snarare just om perserna, ett rike som ofta beskrivits som det första imperiet. Fokuset för denna uppsats ligger dock inte på perserna som sådana, utan mer specifikt på hur perserna beskrivits och framför allt beskrivs i nutida läroböcker.

För skribenterna av denna uppsats är detta framför allt intressant eftersom vi båda är intresserade av just denna period. För en bredare läskrets bör den också vara relevant eftersom konflikterna mellan Grekland och Perserna är en av den västerländska historiens kärnlegender, och om man accepterar att det existerar en essentiell skillnad mellan det ”österländska” och ”västerländska” finner man ingen äldre punkt i historien än denna när sådana skillnader började påtalas. I alla fall från europeiskt håll används ofta perserkrigen som en historisk vattendelare mellan en västerländsk och en österländsk kultur och mentalitet.

Modern historisk forskning har i och för sig visat att skillnaden mellan de grekiska statsstaterna och perserriket inte alls var så stora som många greker och senare europeiska romantiker och nationalisterna velat göra gällande. Den antika medelhavs världen upplevde helt enkelt inte så vattentäta skott mellan Hellas och Östern som man vid en ytlig och nutida läsning av exempelvis Herodotos¹ kan lockas att tro.²

1:1 Syfte och relevans

När man talar om civilisationens vagga talar man ofta om Mesopotamien och de bördiga områdena runt Eufrat och Tigris. Men när man frågar om Europas vagga så är svaret vanligen enhälligt Grekland. Men den som kan sin grekiska historia vet att antikens greker var en ofta svag sammanslutning av statsstater som ständigt krigade med varandra. Vad finns det för gemensam Europeisk vagga i detta? Svaret är perserkrigen. När de grekiska statsstaterna grävde ned stridsyxan och gick samman för att möta ”det despotiska hotet från öst”, den antika supermakten Persien. Än idag står Leonidas som en bronsstaty vid Thermopyle och

¹ Herodotos (c 484 – 425 f.kr) brukar kallas historieskrivningens fader och är den tveklöst främsta källan vi har till mycket av den klassiskt antika världen och framför allt om perserkrigen. Hans objektivitet ifrågasätts ofta och han har en förkärlek till skrönor, men han drivs av ett till synes genuint intresse för främmande folk, även perserna.

² Holmberg, Åke. Vår Världshistoria. Stockholm, 1987. Sid 90

vaktar Europa mot hennes fiender med sina 300 tappra spartaner.³ Myten är livskraftig och har alldeles nyligen aktualiserats genom filmen *300* där perserna beskrivs som despotiska och perversa monster som krossas mot den tappra spartanska bronskölden.⁴ Syftet med denna uppsats är därför att se vilken bild som förmedlas av denna halvmytologiska och i viss mån eurocentriska kärnlegend i moderna läroböcker, och framför allt se hur man väljer att beskriva den antika världens främsta ”skurkstat” Persien. I böcker om Perserkriget säger man ofta att perserna invaderade, inte bara Grekland, utan Europa.⁵ Den moderna populärhistorikern Tom Holland och militärhistorikern Victor Davis Hanson⁶ är bara några av de som sett perserkrigen som en ödestund för den ”västerländska civilisationen” som då ansågs ta sina första stapplande steg.

Det arv Rom fick och förde vidare till det moderna Europa skulle ha varit omätligt utarmat. Väst skulle inte bara ha förlorat sin första kamp för självständighet och överlevnad. Om grekerna hade dukat under för Xerxes invasion skulle något ”väst” sannolikt aldrig ha funnits⁷

Om man skall spåra Europas syn på orienten till sin källa kommer man därför inte längre tillbaka än till Herodotos skilldringar av perserkrigen. Perserriket gick sedemera under men återuppstod dels som partherna, dels som sassaniderna men alltid som Grekland eller Roms och därmed Europas ständiga nemesis.

Relevansen för denna studie kommer givetvis från det mångkulturella klassrum som dagens undervisning bedrivs i. Hur förhåller man sig till en av västerlandets kärnlegender i de läroböcker som idag även skall instruera bland andra Persien och Babylons ättlingar? Då författarna av denna uppsats gjort sin praktik på en skola med huvudsakligen invandrarelever är detta ett problem vi ofta ställts inför. Vi har ingen ambition av att förklara hur lärare skall förhålla sig till det västerländska kulturarvet i sin undervisning. Snarare hoppas vi kunna sätta ljus på den snåriga och ofta mångbottnade problematik undervisning i dessa frågor innebär för dagens lärare.

1.2 Frågeställningar

³ Statyn byggdes 1955 och består av en stor bronsstaty av Leonidas stående på en marmorsokel med orden Μολών λαβέ inristade. De 700 thesbianer som också stred vid spartanernas sida har ett eget monument i närheten.

⁴ *300* av Zack Snyder

⁵ Holland, Tom, *Marathon*. Uddevalla 2006. Sid 347

⁶ Hanson, Victor Davis. *Why the West has Won - Carnage and Culture from Salamis to Vietnam*. London 2001. Sid 27-59

⁷ Holland, (2006) s 15

Vår övergripande frågeställning handlar om huruvida orientalismen, så som den formulerats av Edward Said, lever i svenska läroböcker i historia. Mer precist, eftersom tidigare forskning indikerar att så är fallet, så vill vi se i vilken utsträckning och form denna orientalism står att finna. Kring denna fråga är forskningen mer tudelad. Vi har tillskillnad från andra som forskat i ämnet valt att specificera oss på en avgränsad period i historien för att förhoppningsvis kunna nå djupare än en del tidigare granskningar.

2.9 Material

Det material vi använt oss av i denna studie har varit tolv läroböcker i historia. Samtliga böcker är skrivna efter år 2000 och de allra flesta är skrivna under de senaste två tre åren. Eftersom den historiska period vi valt att undersöka är ganska liten (ca 200 år) – och relevanta utsagor om just denna period visade sig vara mer sällsynta än vi först anat – har vi valt att ha ett brett register av böcker. Böckerna sträcker sig från grundskolans senare år till gymnasiet historia A kurs. Där finns även enstaka kompletterande böcker så som de två temaböcker med fokus på mellanöstern som vi använt oss av. Dessa två böcker har inkluderats dels eftersom de, om än kort, berör den aktuella perioden, men framför allt eftersom de så tydligt fokuserar sig just på mellanöstern och eventuellt skulle kunna erbjuda ett annat perspektiv än mer ordinära läroböcker. Vi ser egentligen inget problem i denna bredd utan tycker snarast att den berikar vår studie eftersom den fångar in en mycket stor del av de läroböcker genom vilka svenska skolungdomar stöter på den aktuella perioden i historien. Det större behovet av förenklingar och förkortningar på högstadienivå borde inte få några avgörande följder i framställningen då ämnet är en grundläggande historisk berättelse som inte befinner sig på någon högre svårighetsgrad. Det bör dock nämnas att gymnasieböcker är klart överrepresenterade i materialet.

Perioden vi har granskat sträcker sig från ca 550 f.kr då Kyros den store i ett område ungefärligen motsvarande dagens Iran och Irak gör uppror mot mederna och under några hektiska år grundlägger ett av historiens första imperier, perserriket, till omkring mitten av 600 talet då den Sassanidiska väldet som var en direkt arvtagare till det antika perserriket erövrades av det hastigt framträngande muslimska väldet. Detta är en period på drygt tusen år. Men i läroböckerna har alla utom en – som med en kort rad beskrev det Sassanidiska väldets hot mot romarriket – upphört att nämna perserriket efter att den akmenidiska dynastin föll då Persien erövrades av Alexander den store omkring 330 f.kr, vilket istället innebär en period på drygt 200 år. Texterna, i de sällsynta fall det överhuvudtaget förekommer några längre beskrivningar, skildrar vanligen perserrikets uppkomst som under denna tid sträckte sig från Egypten och dagens Turkiet i väst till gränsen för Indien i öst. Ibland beskrivs hur perserna

lyckades administrera detta enorma välde. Fokuset ligger dock på hur den persiska stormakten kommer i konflikt med sin allt starkare granne i väst, de grekiska stadsstaterna, vilket leder till perserkrigen, 490-479 f.kr. Därefter nämns de inte förrän Alexander den store tar makten över de grekiska stadsstaterna och inleder sin erövring av ärkefienden perserna och på rekordtid skapar det enorma välde som kom att gå under omedelbart efter hans död. Texterna fokuserar sig överlag på handel, politik, och krig.

En ordinär lärobok skall få in en hel disciplins mest centrala kunskap inom ramen för en bok, vilket naturligtvis är ett omöjligt uppdrag. De flesta av de böcker vi granskat går igenom hela den mänskliga historien från Homo Habilis första verktyg till Al Qaidas attack på World Trade Center. För att göra denna berättelses sammanhang begripliga behövs det avsevärda förenklingar och ännu större förkortningar.

Historiesynen i dagens läroböcker är inte vad den en gång var. Någon nationalistisk historieskrivning är idag svår att finna i våra läroböcker. Historiesynen är istället vanligen av en blandad typ där individer, idéer och materiella förutsättningar samsas om att styra utvecklingen. De antika grekernas konflikter med perserna skulle dock utifrån vissa idealistiska sätt att skildra dem där konflikten reduceras till en konflikt mellan demokrati och despoti kunna ligga till grund för ett något uppdaterat ”vi” och ”dem” tänkande gentemot mellanöstern.

Vi har även använt oss av relevanta styrdokument, men funnit att deras användningsområde – för de frågor vi sysslar med – är kraftigt begränsat av deras brist på tydliga instruktioner för hur man skall nå de mål styrdokumentet ger oss.

Utöver de tolv nutida läroböckerna kommer vi dessutom använda två äldre läroböcker som jämförande material. Dessa är *Allmänna historien i berättelser, del I* skriven av Bernard Estlander med tillägg från Gunnar Ander och Karl-Erik Löfqvist samt *Allmän Historia* skriven av J.R. Pallin. Båda dessa böcker skrevs innan debatten om orientalism och eurocentrism kom igång på allvar i och med Edward W. Saids bok *Orientalism* och borde därför innehålla en hel del av den orientalism som Said talar om. Om vi inte skulle finna någon orientalism i moderna läroböcker kan vi därmed peka på en viktig förändring. Istället för att utgå från att så var fallet har vi därför valt att göra en kort granskning av dessa två böcker.

2.1 Att granska läromedel

Då denna uppsats är en läromedelsanalys är det som vi antytt ovan viktigt att komma ihåg vilka villkor en lärobok skrivs under. En god lärobok är inte bara korrekt i sitt kunskapsinnehåll, den är också pedagogisk. Tyvärr samsas sällan dessa båda premisser särskilt bra eftersom pedagogisk i samband med läroböcker – utöver en rad andra saker – innebär förenkling och förkortning. Dessa förenklingar och förkortningar leder inte sällan till mer eller mindre grova kompromisser med den historiska verkligheten. Historien är rik och mångbottnad, men den som skall beskriva historien för en samling högstadie- eller gymnasieelever måste bestämma vad som skall – och vad som inte skall – vara med. Han eller hon måste också bestämma ur vilket perspektiv historien skall berättas, vilken eller vilka av den ofta stora mängd förklaringsmodeller han eller hon skall redovisa på det begränsade utrymmet. Detta är något man måste ta hänsyn till innan man bedömer en historieboks kvaliteter. Vissa av de iakttagelser vi gjort kan delvis ursäktas med dessa invändningar. En granskare av läroböcker bör givetvis ha i ödmjuk åtanke att han eller hon och läromedelsförfattarna säkerligen har olika prioriteringar. Vi försöker därför rikta in vår kritik på områden där vi tycker att utelämnandet av olika aspekter och fokuseringen på andra leder till allvarliga brister i framställningen. Sådana systematiska utelämanden leder i längden till att den historiska framställningen får en tydlig slagsida åt det ena eller andra hållet.

2. Teori och metod

2.2 Edward W. Saids *Orientalism*

Den teoretiska utgångspunkten för denna uppsats är Edward Saids berömda bok *Orientalism*. Det är vår avsikt att undersöka hur väl Said teorier stämmer på moderna läroböcker i historias beskrivningar av de antika perserna.

Saids poäng var att det akademiska ämnet *Orientalism* inte var ett sakligt vetenskapligt ämne i vilket man objektivt beskrev ett geografiskt och kulturellt område, dvs Orienten. Det akademiska ämnet var snarare intimt sammankopplat med västerländska maktanspråk över den geografiska och kulturella Orienten. Orientalism är i Saids analys huvudsakligen två saker:

För det första är det en västerländsk diskurs där man målat upp bilden av Orienten som västerlandets ”andre”.⁸ Där väst är rationellt, civiliserat, moralisk och effektivt om än kanske lite tråkigt så är Orienten irrationell, barbarisk, grym och prakfull om än sensuell och spännande.⁹ Denna orientaliska diskurs är enligt Said allt annat än fri och öppen; istället är den ett låst system som få klarat av att transcendera. Orientalismen som akademisk disciplin exkluderar mer än den inkluderar och sätter därmed väldigt tydliga gränser för vad man kan säga om Orienten.¹⁰ Samtidigt som Orienten trycks in i en tydlig essentiell stereotyp skapas även en allt tydligare bild av självet hos västerlänningen i det att öst och väst beskrivs som varandras motpoler.¹¹

Said hävdar att denna uppdelning funnits ända sedan Homeros dagar och exemplifierar med den grekiska dramatikern Aiskylos drama *Perserna*.¹² Det akademiska generalangreppet inleds dock enligt Said först i samband med den militära koloniseringen av Orienten från slutet av 1700-talet.¹³ Det är först då som den västerländska akademiska världen verkligen vänder sina blickar österut. Said säger att orientalisterna fångar in det väldigt formlösa asiatiska myllret för en granskning som ibland är sympatisk *men alltid härsklysten*.¹⁴ Said menar alltså att även i de mest objektiva utsagor som västerlänningar gjort om Orienten så skändas dessa utsagor av en diskursiv förförståelse som ”andrefierar” orientalen.

För det andra är orientalismen den ”kulturella flygeln” till kolonialismens mer konkreta förtryck som sker i form av politisk och militär dominans. Den akademiska orientalismen ger dels en förment vetenskaplig legitimitet åt kolonialismen när den får Orienten att framså som så primitiv att koloniseringen från ett västerländskt kulturfolk bara kommer att göra dem gott;¹⁵ dels är orientalismen ett vapen som västmakterna använde mot Orienten, vilket Said exemplifierar tydligt med Napoleons ockupation av Egypten.¹⁶ När soldaterna besegrat den egyptiska armén i fält rycker orientalisterna fram och begrar folken även kulturellt. En framgångsrik kolonisering krävde enligt Said både en militär och en kulturell närvaro.

Anledningen till att detta kunde ske med sådan framgång var att Orienten vid 1800-talets början var så svag och kolonialmakterna satte under kolonialismens inledningsskede

⁸ Said, Edward. *Orientalism*. Danmark 1997. Sid 66, 71

⁹ Ibid s 67, 191, 212, 320

¹⁰ Ibid s 115

¹¹ Ibid s 65-6

¹² Ibid, s 132-3

¹³ Ibid, s 90, 116, 209-10, 216-7

¹⁴ Ibid, s 134

¹⁵ Ibid, s 108,106

¹⁶ Ibid, s 164--170

likhetstecken mellan Orientens olikhet och dess svaghet.¹⁷ Said ser vidare de odesdigra följderna som orientalismen får när de koloniserade folken applicerar de orientaliska stereotyperna på sig själva.¹⁸

Saids metod är en variant av Michel Foucaults diskursanalys.¹⁹ Vad han gjort är att han granskat franska och brittiska texter om Orienten. Texterna är av vitt skilda slag som exempelvis poesi, resereportage, sociologiska studier och prosa.²⁰ Ur språket plockar han sedan fram den orientaliska diskursen han anser genomsyrar all form av orientalism. Said citerar Nietzsche som beskriver språket som följande:

en rörlig armé av metaforer, metonymier och antropomorfismer – kort sagt, en summa av mänskliga relationer vilka har förstärkts, transponerats och poetiskt och retoriskt förskönats och som efter lång användning förefaller fasta, vedertagna och obligatoriska för ett folk: sanningar är illusioner om vilka man har glömt att de är just vad de är.²¹

I anslutning till Nietzsches syn på språket som ett maktmedel hävdar Said att orientalismen är just en sådan sanning som Nietzsche beskriver. Said säger sedan: ”Det är därför rätt att påstå att varje europeer i sina yttranden om Orienten följaktligen var rasistisk, imperialistisk och nästan helt etnocentrisk”²² Med dessa ord förklarade Said akademiskt krig gentemot horder av forskare som fortfarande på ett eller annat sätt sysslade med Orienten. Och för att ingen skulle ta miste på allvaret i hans ord poängterade han: ”Att säga det kan förefalla som något helt annat än att säga att all akademisk kunskap om Indien och Egypten på något sätt är färgad, påverkad och kränkt av den politiska verkligheten i stort – men *det är ändå det jag säger*.”²³

Sammanfattningsvis menar alltså Said att Orienten, som i sig är ett begrepp som skapats av västerländska orientalister, inte existerar, utan snarare är en socio-kulturell konstruktion vars syfte mer eller mindre varit att bistå Storbritannien och Frankrikes imperialistiska ambitioner med ett kulturellt alibi.

2.3 En omstridd teori

¹⁷ Ibid, s 321

¹⁸ Ibid, s 94

¹⁹ Ibid, s 66

²⁰ Ibid, s 65

²¹ Ibid, s 319

²² Ibid, s 320

²³ Ibid, s 76

Eftersoms Said och hans efterföljares teorier fortfarande är kontroversiella är det på sin plats att denna uppsats lämnar en del utrymme till att även föra en kortare kritisk diskussion om de teoretiska verktyg vår analys faktiskt vilar på.

When Edward Said's Orientalism first appeared in 1978, historian after historian must have put it down without finishing it — without imagining, for a moment, the influence it would exert. It was, technically, so bad; in every respect, in its use of sources, in its deductions, it lacked rigour and balance. The outcome was a caricature of Western knowledge of the Orient, driven by an overtly political agenda. Yet it clearly touched a deep vein of vulgar prejudice running through American academe.- Clive Dewey (Historiker)²⁴

Saids bok väckte mycket starka känslor både inom och utanför den akademiska världen. Man kunde inte längre komma undan med vagt grundade och fördomsfulla beskrivningar av Orienten utan att kallas orientalist – ett ord som enligt historikern Albert Hourani i och med Said kom att få en tydligt negativ, närmast rasistisk klang.²⁵ Orienten blev enligt somliga kritiker ett akademiskt minfält som bara infödda ”orientaler” vågade beträda. Kritiken mot Said har kommit från många håll och kan sammanfattas i följande punkter:

2.3.1 Said som historiker: Den för denna uppsats kanske mest relevanta kritiken kommer från historiker som hävdar att Said uppvisar kraftiga brister i sitt historiska kunnande. Med tanke på att boken huvudsakligen behandlar historiska frågor är detta givetvis en allvarlig anklagelse. Said är egentligen professor i engelsk- och jämförande litteratur och är därmed givetvis mest intresserad av att granska litterära texter. Men för att kunna tolka dem rätt behöver man kunna placera dem i ett korrekt historiskt sammanhang. Det förekommer en del märkliga historiska påståenden som skulle kunna stödja denna kritik. Exempelvis hävdar Said att Storbritannien och Frankrike dominerade östra medelhavsområdet från slutet av 1600-talet fram till andra världskriget, vilket vittnar om en påtaglig okunskap om det ottomanska imperiet.²⁶ När han skall redogöra för islams militärs framryckning från Muhammeds död dyker det även där upp en del grodor. ”Först föll Persien, Syrien, och Egypten för de muslimska härarna och sedan Turkiet och därefter Nordafrika. Den som kan sin historia vet mycket väl att Bysans (i Saids text benämns Bysans som Turkiet) föll inte bara efter Nordafrika utan många hundra år efter.²⁷ Då Said skall tolka Aiskylos drama *Perserna* tolkar han de sörjande kvinnornas prisande av Darejos som en längtan efter någon ärorik forntid då Asien lyckats bättre och var segerrika mot Europa. Tolkningen vittnar om att Said förmodligen inte är medveten om att den ”ärorika forntid” han tolkar att kvinnorna prisar

²⁴ Kramer, Martin. *Ivory Towers on Sand - The Failure of Middle Eastern Studies in America*. För denna uppsats har vi använt två kapitel från denna bok varav det ena (Said's Splash) publicerats på internet på: <http://www.geocities.com/martinkramerorg/SaidSplash.htm>

²⁵ Kramer, *Said's Splash*

²⁶ Said, (1997) s 84. Annat exempel finns på sidan 154

²⁷ Ibid, s 137

endast var ca åtta år tidigare. Darejus var nämligen ingen forntida mytisk kung så som judarnas kung David utan helt enkelt den dåvarande (480 f.kr) perserkungen Xerxes föregångare och fader.²⁸ Den sedvanligaste tolkningen av Aiskylos verk har också varit att författaren istället för skadeglädje och fientlighet visar medlidande och djup sympati med den besegrade fienden.²⁹ Den syriske filosofen Sadiq al Azm som överlag prisar Said kritiserar honom för att inte historiskt kontextualisera orientalismen, vilket i avsaknad av förklarande historiska bakgrundsfakta resulterar i att öst och väst blir just de två eviga idéer som Said själv försöker motbevisa. När Said tillskriver redan antika storheter som Aiskylos och Homeros ett orientalistiskt perspektiv³⁰ så förtärker han enligt Al Azm snarast klyftan mellan Europa och Asien.³¹

2.3.2. Said och Islam: I mellanösternvetaren Martin Kramers bok *Ivory Towers on Sand* kritiseras Said för att inte ha förstått Islams betydelse. Professorn i statsvetenskap Malcolm Kerr, som några år efter *Orientalisms* utgivning 1978 mördades av islamister i Beirut, tolkade boken som att Said helt enkelt inte begripit hur viktig islam varit och fortfarande är för bland annat den politiska kulturen i mellanöstern.³² Kramer hävdar att denna blindhet är en konsekvens av Suids sekulära perspektiv på världen där vägen till framgång har föga med religion att göra. Enligt Kramer ser Said allt tal om ”the return of Islam” som ännu ett uttryck för den orientalistiska diskursens stereotypa beskrivningar av Orienten som primitivt, grymt och fanatiskt. Flera av hans kritiker var efter 9/11 snabba med att påpeka hur Said i en artikel i New York Times 1993 hävdar att islamismen var ett av västvärlden *påhittat hot*.³³

2.3.3. Said som politiker: Martin Kramer är en av många som anklagar Said för att leva i gränslandet mellan vetenskap och politisk propaganda. Said själv ägnar också en del av sin bok åt att montera ned skiljeväggarna mellan vad han kallar politiks kunskap och ren kunskap.³⁴ Han hävdar att mycket av den kunskap som produceras oundvikligen är politiskt grundad och att uppfattningen om att sann kunskap alltid är opolitisk ”döljer de väl utvecklade om än oklart organiserade politiska förhållanden som gäller när kunskap

²⁸ Ibid, s 133

²⁹ Ibn Warraq. *Defending the West – A Critique of Edward Said’s Orientalism*. New York, 2007. Sid 96. Samma tolkning återfinns också hos: Jansson, Bengt. *Kulturhistoria*. Stockholm, 2000. Sid 63

³⁰ Said, (1997) s 132-3

³¹ Halldén Philip, Sadeq Al-Azm – kättaren från Damascus s 42 <http://islamologi.se/wp-content/uploads/2006/08/Sadeq%20al-Azm%20-%20K%C3%A4ttaren%20fr%C3%A5n%20Damaskus.pdf>

³² Kramer, Martin. *Ivory Towers on Sand - The Failure of Middle Eastern Studies in America*. För denna uppsats har vi använt två kapitel från denna bok varav det tredje (Islam Obscured) publicerats på internet på: <http://www.geocities.com/martinkramerorg/IslamObscured.htm>

³³ Said, Edward. *The Phony Islamic Threat*. New York Times 21/11-1993. Då vi inte kunnat få tag på artikeln som sådan hänvisar vi till ett av svaren på Suids artikel i samma tidning:

<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9F0CE0D61239F931A25751C1A965958260>

³⁴ Said, (1997) s 74-6

produceras”³⁵ Framför allt hävdar Kramer att propagandisten Said dyker upp tydligt i bokens sista del. Said blir här väldigt raljerande på ett sätt som Kramer finner både ytligt och dåligt underbyggt.³⁶ Den franska historikern Maxime Rodinson som även han prisats av Said säger: "as usual, [Said's] militant stand leads him repeatedly to make excessive statements"³⁷

2.3.4. Said och vetenskapligheten: Den kanske vanligaste kritiken är att han bara använt sig av texter som stödjer den teori hans kritiker hävdade att han hade redan från början. Exempelvis har han bara med engelska och franska orientalister vars respektive imperium passar bra in i Suids teori om hur orientalism och imperialism gått hand i hand. Albert Hourani beklagar att Said inte redovisar andra och framför allt den tyska orientalistiska forskningen. Kramer tar även upp hur somliga orientalister faktiskt stred mot anti-orientalistiska fördomar och för olika orientalistiska folks rättigheter.³⁸

2.3.5 Said och Islamismen: Författaren Ibn Warraq hävdar att Said i och med *Orientalism* gett militanta islamister ett intellektuellt alibi att hata väst och skylla alla politiska och sociala inhemska problem i mellanöstern på västvärldens förtryck.³⁹ Enligt Kramer beklagade Said själv djupt att hans bok lästs på det sättet. Särskilt när hans vän Salman Rushdie fick sin dödsdom över sig och att *Orientalism* användes som ett argument från åklagarnas sida.⁴⁰ Detta är dock knappast något man kan anklaga Said för.

2.4 Said: En slutsats

Efter att ha gått igenom det massiva material som finns för och emot Suids *Orientalism* framträder en djupt politisk diskussion. Både Suids anhängare och hans kritiker så som Kramer och Ibn Warraq håller bitvis en polemisk ton som brister i akademisk skärpa och som riskerar att utesluta dem som inte redan håller med dem. Vår främsta invändning mot Said är dock huvudsakligen metodologisk och i viss mån ontologisk eftersom metoden förusätter en ontologi med vissa problem. Said använder sig av Foucaults diskursanalytiska metod⁴¹ vilket innebär att han söker efter strukturer som sätter gränser för vad som kan och inte kan sägas om Orienten. Han vill se de härskar- och dominansstrukturer som döljer sig i de gränser diskursen sätter upp för sitt ämne. Said söker därför sina svar i texten, utan att ställa sig frågan om hur textens förhållande till verkligheten ser ut. Texten är av intresse för Said eftersom den

³⁵ Said, (1997) s 75

³⁶ Kramer, Said's Splash

³⁷ Kramer, Said's Spalsh

³⁸ Kramer, Said's Splash

³⁹ Ibn Warraq, (2007) s 52-3

⁴⁰ Kramer, *Islam Obscured*

⁴¹ Said, (1997) s 66

är en diskursiv maktbärare som varit en abstrakt och kulturell aspekt av det förtryck västvärlden utsatt Orienten för. Huruvida texten faktiskt säger någonting om verkligheten är en fråga Said sällan går in på; den tycks inte intressera honom. Said akademiska inriktning mot engelsk litteratur gör hans bristande kunskaper om historia och Islam förståeliga men inte desto mindre allvarliga. Ibn Warraq citerar Sadiq al-‘Azm som till Said ställer precis den fråga vi själva skulle vilja ställa.

“ isn’t it true, on the whole, that the inhabitants of Damascus and Cairo today feel the presence of the transcendental in their lives more palpably and more actively than Parisians and Londoners ? Isn’t it true that religion means everything to the contemporary Moroccan, Algerian and Iranian peasant in amnner(sic) it cannot mean for the American farmer or the member of a Russian kolkhoz? And isn’t it a fact that the belief in the laws of nature is more deeply rooted in the minds of university students in Moscow and New York than among the students of al-Azhar and of Teheran University”⁴²

I sin ambition att riva ned den konstruerade dikotomin mellan öst och väst missar han att det i den ”verkliga världen” faktiskt kan finnas essentiella skillnader mellan Orienten och Väst som har en reella existens bortom den orientalism Said granskar i olika texter, och som en del orientalisterna faktiskt haft rätt i att påpeka. Den ontologi som uppstår i Saids orientalism är en ontologi utan verklighet, en ontologi där det bara finns tal och text om verklighet. Risken med en sådan ontologi och kunskapssyn är att man misstänkliggör alla former av kulturella möten och reducerar dem till uttryck för enbart makt och dominans.

Samtidigt är det svårt att förneka att när man, som västerlänning, på ett eller annat sätt möter Islam och mellanöstern så dyker det alltid upp ett spöke som viskar fördomar om prakt, grymhet, primitivitet m.m. i våra öron. Det är just detta spöke Edward Said demaskerar och som vi ämnar söka efter i aktuella svenska läromedel i historia. Oavsett om dessa fördomar har ett visst ursprung i verkligheten så gör de att människor från Europa och Orienten ser varandra som abstrakta men rigida idéer mer än som andra människor av kött och blod. Små skillnader blåses upp till ideologiska raviner mellan öst och väst.

2.5 Metod

Metoden i denna uppsats kommer i grund och botten att vara en teoritestande kvalitativ innehållsanalys. Teorin som kommer testas är Edward Saids teori om att västerlandet i sitt skrivande om österlandet har skapat en diskurs där österlandet systematiskt framställs som västerlandets ”andre”, dess, vanligen negativa, motsats. Vårt analysverktyg kommer att vara

⁴² Ibn Warraq, (2007) s 53

weberianska idealtyper⁴³ baserade på Edward Saids *Orientalism*. Idealtyperna kommer att utvecklas separat längre fram. De fyra första av dessa är negativt laddade och avses kunna plocka upp den orientalism som eventuellt ligger inbäddad i läroböckerna. Då de meningsbärande enheterna i texten, dvs de stycken som på ett eller annat sätt berör perserna, är relativt få och lättanalyserade har vi valt ett stort antal analysenheter, dvs läroböcker, som sträcker sig över både högstadiet och gymnasiet. Den gemensamma faktorn för dessa läroböcker är att de är aktuella läroböcker som är utgivna nyligen och som därmed med all sannolikhet borde ingå i den svenska historieundervisningen idag. För att stärka validiteten i vår studie använder vi oss även av två avsevärt äldre läroböcker, en från slutet av 1800-talet och en från 1960-talet, för att visa att det i alla fall tidigare existerat ett sådant orientalistiskt språk som Said talat om. Därefter är det vår avsikt att undersöka huruvida detta språk finns kvar i dagens läroböcker.

2.6 Idealtyper

Idealtyper är ämnade att fungera som ett raster som vi läsare kan lägga över texten för att sortera stycken, meningar och formuleringar i olika kategorier.⁴⁴ Genom dessa idealtyper kan vi renodla vissa drag i texten. De fyra första idealtyperna är designade för att fånga upp olika aspekter av den orientalism som Said beskriver. Då antikens greker hade en något annorlunda ”orientalism” än den som Said mest fokuserar sig på – från 1800-talet och framåt – så har vi även tagit Herodotos till hjälp för att finna mer precist antika orientalistiska beskrivningar gällande perserna, även om dessa är tämligen lika de som Said presenterar. Utöver dessa fyra idealtyper, som skulle kunna klumpas ihop till en enda orientalistisk idealtyp, så har vi även två andra idealtyper; en där strikt positiva omnämnanden av perserna förekommer och en där omnämnandena är av saklig och neutral natur. Dessa två sista grupper är av mindre vikt för uppsatsen som sådan men är ändå viktiga att ha med för att vi inte skall bli förblindade av det vi söker när vi läser vår text. De kan hjälpa oss att inte se orientalism bakom var och varannan formulering och på så sätt få texten att tala mer med sina egna ord än utifrån våra idealtyper.⁴⁵ En generell kritik mot dylika klassifikationsscheman är att det kan diskuteras huruvida klasserna är skapade på förhand (idealet) eller om de är en effekt av själva studien.⁴⁶ Denna kritik kan även ställas gentemot denna studie. För även om vi skapade våra kategorier innan vi började detaljgranska läromedelstexterna så är vi båda synnerligen intresserade av antiken

⁴³ Esaiasson, Peter m.fl. *Metodpraktikan*. Andra upplagan Stockholm 2005. Sid 154

⁴⁴ Bergström, Göran & Boereus, Kristina. *Textens mening och makt*. s 158

⁴⁵ *Ibid* s 170

⁴⁶ *Ibid* s 170

och är på förhand väl medvetna om hur denna era brukar beskrivas och om hur myterna kring perserkrigen, de trehundra spartanerna och Darius guldbroderas tält brukar gestaltas. Därmed visste vi relativt väl vad materialet skulle säga, även om det bjöd på en del överaskningar som vi inte hade räknat med. Kritiken faller dock till stor del då de idealtyper vi arbetar med till stor del är sedan länge etablerade stereotyper som omskrivits i mängder av böcker från antiken fram tills dagens datum. Det hade därmed varit närmast omöjligt för oss att konstruera några idealtyper som gick utanför dessa etablerade stereotyper.

Våra idealtyper är följande:

2.6:1. Orientalisk grymhet och despoti: Said beskriver återkommande detta som ett uttryck för den orientalistiska synen på Orientens oförmåga till utveckling, och totalitära mentalitet. Hos antika historiker som Herodotos, Plutarchos och Diodorus förekommer sådana utsagor relativt ofta.⁴⁷ Ibland lutar de åt en starkt idealistisk historiesyn där hela perserkriget reduceras till en kamp mellan politisk frihet och despoti. Idag finner det sin motsvarighet i rapporteringen om islamistiska terrorister, våldtagna kvinnor som döms till döden för äktenskapsbrott och mellanösterns generella ”demokratiska underskott”.

2.6:2 Orientalisk vekhet och ornamentalitet: Said beskriver hur Orienten beskrivits som praktfull och vacker samtidigt som dess innevånare beskrivits som veka och oförmögna att själva upprätthålla ett civiliserat samhälle. Vekheten är tydlig hos Said medan den närmast feminina ornamentaliteten är tydligast hos de antika historikerna där persiens överdåd av lyx kopplas samman med en viss omanlighet som ofta leder till nederlag i strid.⁴⁸ Idag är det svårare att se denna idealtyp även om bilder av rika shejker och av arabvärldens politiska svaghet så som Said beskriver den⁴⁹ fortfarande kan hävdas leva.

2.6:3 Orientalisk sinnlighet: Denna idealtyp är nära besläktad med den föregående på så sätt att den kopplar an till ”orientalens” förkärlek för prakt och lyxiga ornament. Sinnligheten i denna idealtyp har dock närmast en sensuell karaktär. Said anför en stor mängd exempel där orientalisk sensualitet genomsyrat den västerländska diskursen om öst. Hos de antika historikerna är denna bild inte lika starkt närvarande som den var under den europeiska romantiken med tavlor som Delacroix Sardanapalus⁵⁰, men likväl förekommande hos exempelvis Diodorus.⁵¹ I och med bilden av burkan i det västerländska medvetandet skulle

⁴⁷ Herodotos. Historia. Smedjebacken 2004. Sid 487

⁴⁸ Herodotos, (2004) s 483. Arrianos. Alexander den store. Gjövik 2003

⁴⁹ Said, (1997) s 321

⁵⁰ Eugene Delacroix, fransk romantisk konstnär. Tavlan Sardanapalus visar hur den dekadente Assyriske konungen Sardanapalus oberört ligger på sin säng och ser på medan hans haremskvinnor massakreras och hans välde går upp i lågor.

⁵¹ Siculus, Diodorus. Library of history. (Volym I Loeb Classical Library.) Ann Arbour 2004. Sid 425-441.

jag hävda att detta är en idealtyp som är svår att finna i den dagsaktuella diskursen om österlandet.

2.6:4 Orientalisk stagnation: Denna idealtyp syftar på beskrivningar där Orienten (perserna) kopplas till stagnation och reaktionär konservatism. Denna idealtyp framträder vanligen tydligast i motsats till något annat. I vårt fall kommer denna motsättning förmodligen ta sig uttryck i att perserriket ställs gentemot de grekiska statsstaterna och eventuellt romarriket. Said själv anser att detta är en genomgripande fördömning som rinner genom all form av orientalism där Orientens olikhet kopplas ihop med dess svaghet.⁵²

2.6:5 Positiva beskrivningar: Denna idealtyp har vi med för att kunna uppfatta avvikelser från Saida orientalism och därmed få balans i vår analys. Vi är medvetna om att orientalismen kan vara maskerad i positiva ordalag särskilt när historiker beskrivit Orientens prakt och sensualitet. I denna kategori vill vi därför placera de positiva omdömen som på intet sätt kan reduceras till orientalism. De antika grekiska historikerna var ofta benägna att berömma sin fiende både för deras tapperhet och kultur. Några av dem både bodde och arbetade för den persiska kronan.⁵³ Det är trots allt frågan om två folk som är mer eller mindre grannar och framför allt kung Kyros den store beskrivs ofta i väldigt berömmande ordalag. Persien var som sagt ett mäktigt rike med många framsteg som de kan ta åt sig äran för och vi vill inte exkludera möjligheten att detta framkommer på ett eller annat sätt i vår analys.

2.6:6 Sakliga beskrivningar: Detta är något av en slasktrattskategori där vi förväntar oss att kunna placera större delen av den text som inte hamnat i någon av de övriga fem kategorierna. Denna idealtyp motsvarar om någon bäst det opartiska vetenskapliga ideal som modern historieskrivning förväntas leva upp till.

2.7 Tidigare forskning

Saida inflytande har varit stort. När forskare granskar bilden av kultursfärer utanför den västerländska är han nästan alltid närvarande. Teorin postkolonialism som förenklat går ut på att bilden av västerlandet som en upplyst civilisation byggts upp genom att beskriva andra länder som primitiva m.m. Till skillnad från den politiska och militära koloniseringen av dessa

⁵² Said, (1997) s 66

⁵³ Historikern Ctesias levde förmodligen vid det persiska hovet och ansåg sig ge en mer korrekt bild av persisk historia än Herodotos. Hans huvudskrift *Persica* lever idag enbart genom fragment hos andra historiker. Den akademiske mångsysslaren Xenofon, (soldat, politiker, historiker och filosof) som är kanske mest känd som den näst efter Platon viktigaste källan till den historiske Sokrates vars elev han var, var legosoldat åt den persiske tronpretendenten Cyrus den yngre och skrev ofta mycket berömmande om Perserriket.

länder har den kulturella koloniseringen inte upphört. I de fem uppsatser vi funnit, varav tre kommer att behandlas nedan, som berör likartade frågeställningar är Said mer eller mindre närvarande i samtliga och alla kommer med varierande grad fram till att läromedel och undervisning bär på både orientalistiska och eurocentriska beskrivningar av sina respektive ämnen. En genomgående kritik mot större delen av denna forskning har att göra med vad som redan tidigare beskrivits som problemet med text och verklighet. Alla dessa fem uppsatser granskar läromedel och undervisning för att se om de innehåller ett eurocentriskt språkbruk, men precis som Said diskuterar de aldrig hur detta språkbruk förhåller sig till den verklighet texterna skall beskriva.

I viss mån kan detta förklaras och ursäktas av att författarna har andra utgångspunkter för sitt arbete än vad vi har. Istället för att först utreda hurvida det finns någon orientalism, eurocentrism eller rasism i materialet utgår de från att så är fallet och fortsätter därifrån med att beskriva hur detta yttrar sig. Vi menar inte att det inte finns fog för en sådan utgångspunkt. Vi menar dock att den inte är oproblematiserad, då man riskerar att ”dömma texten ohörd”. Vår ambition är därför, i och med vårt stora intresse för antiken, att alltid försöka ställa materialets utsagor om perserriket mot den kunskap om detsamma som vi har för att undvika eventuella övertolkningar av materialet.

Johanna Karlsson har i sin studie *Läroboken, styrdokumentet och orientalismen* granskat en mängd läroböcker i gymnasiet Religionskunskap A och kommit fram till att läroböckerna bär på avsevärda mängder orientalism. Vi vill dock hävda att denna studie har vissa teoretiska brister då den redan i sin sammanfattning vid två tillfällen anger att hennes syfte är att uppmärksamma och synliggöra eurocentrism och liknande mönster i läroböcker i religion istället för att undersöka hurvida det överhuvudtaget finns några sådana mönster. Som exempel på en något långsökt eurocentrism kritiserar hon en lärobok som beskriver Sidharta Gautama som en adelsman ”något som måste anses vara ett västerländskt epitet”. Hon undrar vidare ”om detta på rätt sätt förklarar hur man levde i Indien på den tid det handlar om, eller om det snarare ger en bild som man kan betvivla sanningshalten i.”⁵⁴ Genomgående tycks Karlsson leta efter orientalism mer än att låta läroböckerna tala, och visar liten förståelse för det pedagogiska behovet av att förenkla och korta ned. Avslutningsvis citerar hon Kjell Härenstam, som genomfört en likartad granskning av religionsläroböcker åt skolverket, som ändå påpekar det omöjliga i att på några få sidor göra en världsreligion rättvisa, varpå Karlsson svarar. ”Ett sådant påstående tar förstås udden av hela resultatet och därmed måste

⁵⁴ Karlsson, Johanna *Läroboken, styrdokumentet och orientalismen*. Göteborgs universitet, 2007. Sid 16

den aspekten bortses från i en analys, även om den inte bör vara onämnd.”⁵⁵ En granskning av referenserna visar också på märkliga tolkningar av exempelvis Vassilis Lambropoulos bok *The Rise of Eurocentrism*. Karlsson skriver att eurocentrismen har sina rötter i antiken och hänvisar till Lambropoulos. Men Lambropoulos gör inga sådana påståenden omkring de sidor Karlsson refererat till. Lambropoulos spårar snarare detta ursprung till reformationens texttolkningstradition. Han pratar i och för sig om hur den västerländska kulturen alltid befunnit sig i spänningsfältet mellan en hebreisk och hellenistisk kultur, men denna dualism blir tydlig först i och med reformationen. Överlag tycks Karlsson och Lambropoulos mena olika saker med *eurocentrism*.⁵⁶

En bättre studie står att finna i Anders Burmans *Sanningen utgår från Europa*. Även den innehåller dock exempel på problemet text och verklighet⁵⁷ men Burman har ändå använt sig av ett analysverktyg där han tar med stycken som visar avståndstagande från eurocentrism samt stycken som visar medvetenhet därom.⁵⁸ På så sätt blir det lättare för honom att undvika den teoretiska blindhet som lätt annars smyger sig in i metoden. Burman kommer också fram till att böckerna innehåller en hel del eurocentriska utsagor men att det även förekommer en hel del problematiserande och avståndstagande från eurocentrism.⁵⁹

Detsamma gäller för Johanna Winbladhs *Muslim eller Svensk?* Även om även den bitvis lider av text och verklighetsproblematiken⁶⁰ så visar hon ändå tydligt hur den muslimska världen ständigt porträtteras i samband med terror , orättvisor och våld.⁶¹ En likande slutsats kan dras om Olof Wallbergs *Lever vi i Europa eller världen?*

Då dessa är studentuppsatser bör man ha ett visst överseende med bristerna. Därför är det intressant att jämföra deras resultat med två mer professionella undersökningar. Först ut är Massoud Kamali, professor i socialt arbete, och hans utredning *Skolböcker och kognitiv andrafiering*. Kamali hänvisar till ett flertal studier som hävdar att lärare diskriminerar elever med invandrarbakgrund. ”lärarnas negativa attityder mot eleverna med invandrarbakgrund är emellertid enligt Kamali inte en fristående faktor i utbildnings utbildningssammanhanget utan

⁵⁵ Ibid, s 26

⁵⁶ Ibid, s 4(Referensen som Karlsson angav var till: Lambropoulos, Vassilis. *The Rise of Eurocentrism*. Princeton 1993. Sid 24)

⁵⁷ Burman, Anders. *Sanningen utgår från Europa*. Malmö högskola, 2008. Sid 4, 16

⁵⁸ Ibid, s 13

⁵⁹ Ibid, s 24

⁶⁰ Winblad, Johanna. *Muslim eller svensk*. Malmö högskola, 2007. Sid 23, 25

⁶¹ Ibid, s 31-2, 35

de förstärks av läroböckernas framställning av ”de andra”.⁶² Kamali kommer fram till att de sex läroböcker i religion och historia som han granskat formligen dryper av orientalism och andrafiering.⁶³ Kamali sätter exempelvis fingret på det ständigt förekommande förbiseendet av det ottomanska imperiet som i en lärobok föräras med en halv sida under rubriken *Turkiet*.⁶⁴ Han visar även hur att vara *västerländskt sinnad* automatiskt beskrivs som något positivt.⁶⁵ För denna studie är hans påpekande om hur antikens Grekland och Rom glorifieras som Västerlandets vagga medan ett samtida imperium som Perserriket knappt omnämns – och när det gör det så är det som Grekland och Roms hotfulla fiende från öst – av stor vikt eftersom det är det som även vi väntar oss finna i våra läroböcker.⁶⁶ Kamali har många likheter med Said, tyvärr är ett av dessa en bitvis bristande hantering av historisk fakta. När han kritiserar perserrikets bristande omnämnande hävdar han att: ”... persiska riket som sträckte sig från Libyen och Mindre Asien i väster till floden Indus i öster och överlevde längre än både de grekiska och romerska rikena.”⁶⁷ Endast en väldigt snäll tolkning av perserrikets historia kan få denna utsaga att bli sann.

Harald Runblom, professor i historia, har å skolverkets vägnar skrivit *En granskning av hur etnisk tillhörighet framställs i ett urval av läroböcker*. I viss mån kan Runbloms granskning ses som en uppföljning av Kamalis granskning och han är bitvis kritisk. Runblom gör ett exemplariskt påpekande av text och verklighetsproblemet när han tar upp ett stycke som Kamali kritiserat där den arabiska erövringen av Spanien beskrevs som motiverad av plundringsslusta.⁶⁸ Runblom kommenterar detta med att: ”men denna beskrivning överensstämmer, såvitt jag kan bedömma, med det faktiska förloppet.” Det är just denna ansats vi upplever en alltför stor avsaknad av hos både Said och andra som bedrivit forskning utifrån hans teorier. Detta innebär dock inte att Runblom inte hittar obefogad orientalism och eurocentrism i de läroböcker han granskat, tvärtom finner han flera exempel.⁶⁹ Runblom uppvisar även en metodologisk nogrannhet i sitt läsande av texterna där han förhåller sig till styckenas kontext och framställningarnas karaktäristik, vilket han hävdar visar vilken dignitet de etniska aspekterna ges i texten, vilket vi ämnar ta med oss i vår granskning.⁷⁰

⁶² Runblom, Harald. *En granskning av hur etnisk tillhörighet framställs i ett urval av läroböcker*. En underlagsrapport till Skolverkets rapport *I enlighet med skolans värdegrund*. Uppsala Universitet, 2006. Sid 10

⁶³ Kamali, Masoud. *Skolböcker och kognitiv andrafiering*. Rapport av utredningen av makt, integration och strukturell diskriminering. Stockholm, 2006. Sid 52-94

⁶⁴ Ibid, s 71

⁶⁵ Ibid, s 59

⁶⁶ Ibid, s 76

⁶⁷ Ibid, s 76

⁶⁸ Runblom, (2006) s 28. Kamalis ursprungliga kritik går att finna i Kamali, (2006) s 77

⁶⁹ Runblom, (2006) s 15-6

⁷⁰ Runblom, (2006) s 11

Genomgående visar forskningen att eurocentrism och orientalism definitivt förekommer i svenska läroböcker. Den visar dock också på problemen med att skriva läroböcker som tar hänsyn till mångkulturalism samtidigt som böckerna skall vara begripliga för eleverna. Slutligen visar en del av denna forskning på en slags ideologisk blindhet som skulle kunna ha sitt ursprung hos Said där utsagor ibland anklagas för orientalism, oavsett hur väl de faktiskt gestaltar sina historiska skeenden. Mycket av forskningen visar också en del vetenskapliga brister av den sort som redan redovisats, och som vi anser det viktigt att påpeka för andra som vill forska på området.

2.8 Styrdokumenten

Vad säger styrdokumenten om hur vi bör förhålla oss till begrepp som öst och väst? Sammanfattningsvis kan man säga: Inte mycket! Frågan är snarare om de säger någonting alls. Nedan följer de delar av styrdokumenten som vi tolkat till att eventuellt kunna ge en fingervisning kring dessa frågor. Författarna av denna uppsats är medvetna om att tolkningarna är ganska långsökta, vilket än mer belyser luddigheten i styrdokumentens formuleringar. De visar dock hur styrdokumenten skulle kunna tolkas.

I överensstämmelse med den etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande.⁷¹

Detta första citat är tvetydigt. Det talar om en tolerant etik med rättskänsla som samtidigt har sin upprinnelse ur ett kristet och västerländskt arv. Många av de värden som räknas upp påminner starkt om de värden Said menar har utgjort den goda självbild med vilken väst distanserat sig från det ”primitiva öst”. Citatet skulle dock kunna tolkas så som uppmunande till ett prioritering av ett västerländskt perspektiv även om en sådan tolkning inte är given.

Skolan skall bidra till att människor får en identitet som kan relateras till och innefatta inte bara det specifikt svenska utan också det nordiska, det europeiska och ytterst det globala.⁷²

Citatet talar om en identitet som skall innefatta i princip allt. Det talas inget om att respektera olika identiteter som sådana utan syftet tycks vara att åstadkomma en global kosmopolitisk identitet. Somliga skulle hävda att en identitet som rymmer allt, rymmer ingenting.

De ovanstående citaten är dock från läroplanen som är tämligen allmänt skriven. Vad säger kursplanenerna i frågan. Det mest relevanta citat vi kunde finna var följande kursmål: ”kunna

⁷¹ Lpf 94 s 3

⁷² Lpf 94 s 4

diskutera några av dagens händelser utifrån ett historiskt perspektiv”⁷³ I denna uppsats sammanhang kan detta citat tolkas som ett försök att diskutera eventuella skillnader mellan öst och väst i ett historiskt ljus. Men hur skall detta diskuteras? En man som Said skulle hävda att det västerländska kulturarvet mer eller mindre är en konstruktion medan andra skulle hävda att det verkligen finns en anda som rinner genom Europas historia vare sig denna är grekisk-romersk, judisk-kristen, både och, eller något helt annat, och som distinkt skiljer västvärlden från övriga kultursfärer. Citatet ovan från kursplanen i Historia A säger åt oss att vi skall lära eleverna att förstå nuet genom att känna till det förflutna, men vilket förflutna skall de i frågor som rör öst och väst känna till? Den diskursiva konstruktionen a la Said som syftar att likställa västerlandet med upplysning och humanism och främmande folk med irrationalitet och brutalitet för att på så sätt kunna dominera och suga ut, eller ett konkret historiskt västerland med texter och monument som berättar en historia om kritiskt tänkande och individens värde från Platon via Luther till Einstein och Martin Luther King?

I kursplanerna för Historia B och C dyker det upp mer uttalade ambitioner som skulle kunna vara relevanta för vår uppsats. Historia B har bland annat som mål att eleven skall kunna: ”skildra och jämföra händelser och företeelser i dagens värld lokalt, regionalt, nationellt och globalt utifrån ett historiskt perspektiv”⁷⁴ Vilken nutida betydelse har egentligen de skillnader de antika grekerna upfattade mellan Europa och Asien? Vad betydde egentligen de båda orden för 2500 år sedan? Många romantiskt sinnade historier tycks nästan se en direkt linje från Platons akademi till Nobelakademien, medan mer kritiskt sinnade historiker ser dem som inkomensurabla världar. En historielärare kan använda sig av kursplanens förvisso tvetydiga formuleringar och ställa dessa frågor. Först i Historia C dyker det upp ett fokus på källkritik.⁷⁵ Med källkritik kan vi lära elever att se de urgamla och moderna propagandabudskap som står att finna i de antika likväl som nutids Hollywood-filmers beskrivningar av exempelvis slaget vid Thermopyle.

Styrdokumentet är korta men inte alltid koncisa. Deras uppgift är att lägga ut grunden för undervisningen, inte detaljstyra den. Som Runblom påpekar ger de en begränsad, tvetydig och problematisk bild av hur skolan bör förhålla sig till det västerländska kulturarvet. Runblom frågar sig vidare vilken typ av dialog som egentligen skall föras med elever som har sina rötter i länder utanför västvärlden.⁷⁶ Men på denna fråga ger läroplanen inget svar. Runbloms kritik kan därför anses berättigad. Vad det gäller denna uppsats problemområde ger

⁷³ Kursplan Historia A

⁷⁴ Kursplan Historia B

⁷⁵ Kursplan Historia C

⁷⁶ Runblom, (2005) s 6

läroplanen sålunda snarast fler frågor än svar och kommer därför inte spela någon framträdande roll.

3. Analys

I detta avsnitt, som utgör analysdelen av denna uppsats, kommer materialet i de 12 läroböckerna att bearbetas och analyseras för att utröna huruvida det finns beskrivningar som sammanstämmer med de idealtyper som presenteras i teori- och metodavsnittet. Om det skulle visa sig att inga spår av orientalism påträffas i detta material kunde någon möjligen hävda att sådana aldrig funnits, varken förr eller senare. För att undvika detta och samtidigt stärka denna undersöknings trovärdighet har därför även de två äldre läroböcker som presenteras i materialavsnittet undersökts. Målet med detta är alltså att se om orientalistiska beskrivningar av perserna existerat i äldre läroböcker samt att ge läsare en orientering i hur denna period brukar beskrivas.

3.1 Orientalism i äldre läroböcker

Vi kan omedelbart konstatera att båda de äldre läroböckerna vi valt att undersöka uppvisar flera exempel av den orientalism Said talade om. Detta gäller framför allt Estlander som till stora delar återger en narrativ berättelse om antiken ur grekiska ögon. Herodotos närvaro är mycket tydlig, vilket också annonseras genom en egen sida där ”historiens fader” presenteras.⁷⁷ En överraskning är att den äldsta boken, Pallins *Allmän Historia* från 1896, innehåller väldigt lite orientalism i de för uppsatsen relevanta delarna. Det enda flagranta exemplet vi kunde finna var frasen ”länge varade dock ej rikets makt och storhet; ty perserna blefvo snart genom yppighet och vällefnad så vekliga att de ej förmådde värna sig mot yttre fiender.”⁷⁸ Enstaka andra men mindre tydliga exempel finns också.

Annat är det som sagt med Estlanders *Allmänna Historien i berättelser, del I*. Estlander bjuder dock på en del överraskningar. När Estlander kommer till perserna är det ofta i positiva ordalag de omnämns. ”Perserna var ett tappert bergsfolk med enkla seder. Till tjugo års ålder lärde sig de persiska gossarna endast tre ting: att skjuta med båge, att rida och att tala sanning.”⁷⁹, ”Cyrus var inte en grym förstörare som de assyriska kungarna. ... och lät judarna

⁷⁷ Estlander, Ander & Löfqvist. *Allmänna historien I berättelser del I*. Stockholm, 1960. Sid 77

⁷⁸ Pallin, J.R. *Allmän Historia*. Stockholm 1896, s 8

⁷⁹ Estlander (1960) s 20

återvända ur den babylonska fångenskapen till Jerusalem,⁸⁰ och vid ett ställe beskrivs kung Darius som en av historiens första imperiebyggare med stora civilisatoriska och administrativa ambitioner.⁸¹

Med stycken som ”Han gick klädd i silke och purpur. Det stjärnbeströdda diademmet blänkte på hans panna, och hans svärdsgehång var besatt med ädelstenar.”⁸² börjar dock Saids orientalism göra sig påmind. Skillnaden mellan grekisk frihet och persisk despoti blir tydlig med stycken som ”När storkonungen satt under tronhimmeln på sin gyllene tronstol, måste var och en som nalkades falla ned på sitt ansikte och kyssa stoftet vid hans fötter.... Han var en envåldshärskare med oinskränkt makt och hans undersåtar var hans slavar.”⁸³, ” Men grekerna var vana vid frihet och hatade den persiska träldomen”⁸⁴.

Den klassiska gamla myten om Thermopyle och Leonidas 300 tappra spartaner lever kvar genom frasen ”så att alla kunde märka, att det i Xerxes här fanns många människor men få män”⁸⁵. Persernas grymhet och despoti belyser Estlander med orden ”Bakom deras led stod anförarna och drev med piskor fram man efter man.”⁸⁶ Att grekerna kallade främmande folk för barbarer är väl känt, men när Estlander själv börjar använda ordet barbarer i den löpande texten för att gestalta andra folk kan man tycka att han gått över gränsen vad det gäller partiskhet.⁸⁷

Avslutningsvis vill vi citera två stycken om Alexander den store som kanske bättre än några andra illustrerar hur den antika historien byggt upp myter, legender och stereotyper som ligger till grund för ett västerländskt självförhållande gentemot Orienten.

På hans panna blänkte diademmet, manteln var guldstickad och sabeln blänkte i en skida besatt med ädelstenar. Även storkonungens moder, gemål och döttrar åtföljde hären med talrik betjäning och praktfulla tält. Hären bestod av en halv miljon soldater och vapnen glänste av guld och silver. Men i Alexanders lilla här syntes blott järn och stål och inga praktfulla tält och vagnar.⁸⁸

Efter Darius III:s död betraktade Alexander sig som hans efterträdare på Persiens tron. Han antog persiska seder, lärde sig det persiska språket och tog förnäma perser i sin tjänst. Klädd i den persiska

⁸⁰ Ibid, s 24

⁸¹ Ibid, s 24-5

⁸² Ibid, s 25

⁸³ Ibid, s 25

⁸⁴ Ibid, s 59

⁸⁵ Ibid, s 66 (Orden är för övrigt i det närmaste ett direkt citat från Herodotos)

⁸⁶ Ibid, s 66

⁸⁷ Ibid, s 69

⁸⁸ Ibid, s 95

konungadräkten, med diademmet kring pannan, fordrade han knäböjningar och vördnadsbetygelser på persiskt vis.⁸⁹

Det sista stycket belyser ett klassiskt element i Alexander den store-sagan där den store härföraren alierar sina gamla makedonska (europeiska) kompanjoner som var vana vid att se kungen som sin like, genom att lägga sig till med allt mer av Orientens despotiska prakt.

Båda de äldre läroböckerna uppvisar sålunda påtagliga spår av ett orientalistiskt synsätt på perserna. Med utgångspunkt ur denna analys samt med stöd av tidigare forskning och de teorier som underbygger denna uppsats kan det sålunda konstateras att:

- Europeiska forskare och andra författare har beskrivit och beskriver fortfarande till stor del mellanösterns/främre orientens folk (i vårt fall perserna) på ett andrefierande och orientalistiskt vis.
- Tydliga spår av denna syn förekommer i äldre historieböcker gällande beskrivningar av perserna.

Nästa steg blir att undersöka huruvida dessa spår av orientalism även förekommer i moderna läroböcker i historia med utgångspunkt i de idealtyper som tidigare presenterats i denna uppsats.

3.2 Orientalism i moderna läroböcker

Böckerna kommer inte att presenteras var och en för sig vilket tidigare skett i liknande uppsatser. Presentationen av det analyserade materialet kommer i stället att genomföras utifrån de sex idealtyperna. Om det inte finns hänvisningar till alla tolv böckerna beror detta sannolikt på att uppgifter om perserna i dessa böcker är så knapphändiga att de inte är relevanta för en mer utförlig tolkning. Just avsaknaden av dessa skildringar är något som är anmärkningsvärt i sig och kommer därför att kommenteras i slutdiskussionen. Inga eller ytterst vaga beskrivningar av perserna som kan sägas representera orientalism enligt idealtyperna 2 och 3 har påträffats. När det gäller de negativa beskrivningarna enligt idealtyp 1 är dessa mer frekvent förekommande än de andra två. Inte heller här är de lika orientalistiskt negativa som hos exempelvis Estlander. Det går dock att finna tecken på orientalistisk grymhet och despoti om man läser mellan raderna. De tydligaste exemplen på detta står framförallt att finna i *SO Direkt Historia Ämnesboken*. Citaten från denna högstadiesbok är därför något överrepresenterade även om dessa kan ses som representativa för en majoritet av böckerna.

⁸⁹ Ibid, s 98

3.2.1 Orientalisk grymhet och despoti

Detta är den avgjort mest frekvent förekommande av de sex olika idealtyperna vi valt att använda som analysredskap. Negativa beskrivningar av perserna förekommer i så gott som alla läroböckerna, även om de i vissa fall är förhållandevis milda. De mest tydliga beskrivningarna av persernas påstådda grymhet och despotiska sinnelag återfinns i de avsnitt som behandlar storkonungen Xerxes grekiska fälttåg åren 480-479 f.k vilka resulterade i slagen vid Thermopyle, Salamis och Plataiai. I synnerhet de två första beskrivs mer eller mindre utförligt i merparten av böckerna, i synnerhet de för grundskolans senare del. Följande citat representerar negativa beskrivningar av, i synnerhet, persernas grymhet.

... år 499 f.Kr. gjorde Miletos och de övriga joniska städerna uppror mot p. och fick hjälp av bl.a. Athen. Perserna slog emellertid ner upprорот, förstörde Miletos. och gjorde tusentals män, kvinnor och barn till slavar. Men perserkonungen Darius. nöjde sig inte med det utan beslutade också att straffa Athen och erövra de grekiska stadsstaterna.⁹⁰

Perserna vällde fram, på sin väg brände och plundrade de. Athens kvinnor, barn och gamlingar hann fly innan staden stod i lågor.⁹¹

Men perserna gav inte upp så lätt och tio år efter slaget vid Marathon, 480, gick de återigen till angrepp under ledning av kung Xerxes. Inför det persiska hotet enade sig de grekiska stadsstaterna och förskansade sig vid ett smalt pass i Thermopyle. för att hindra den annalkande p:a hären för att komma längre söderut. Men perserna kunde med hjälp av en grekisk förrädare falla grekerna i ryggen. Inför övermakten beslutade Spartas befälhavare, kung Leonidas, att uppehålla perserna så länge som möjligt för att de övriga grekiska stadsstaterna skulle få tid att bygga upp försvaret och evakuera civilbefolkningen. Leonidas och hans 300 spartaner kämpade till sista man.⁹²

Att perserna som anfallare skildras på det här sättet kanske inte är så konstigt. Det är inte svårt att känna sympatier för ett litet folk som slåss för sin frihet mot en invaderande supermakt. På 300- talet är det obytta roller då det istället är makedonierna/grekerna, anförda av Alexander den Store, som går till angrepp på Persien och, efter ett fåtal avgörande slag, lyckas erövra hela det väldiga riket. När det är grekerna som invaderar förekommer så gott som inga negativa kommentarer överhuvudtaget. Istället går det att skönja en slags beundrande ton i beskrivningarna av Alexanders erövringar:

⁹⁰ Almgren, Hans, m.fl., *Alla tiders historia Maxi*, Malmö 2007, s. 45

⁹¹ Almgren, Bengt, m.fl., *SO Direkt Historia Ämnesboken*, Malmö 2005, s. 52

⁹² Almgren, H., m.fl., (2007) s. 46

”I slag efter slag segrade Alexander över persiska härar. Rytteriet svepte fram som en stormvind och sopade undan allt motstånd”⁹³

Perserna skildras ofta som grymma och blodtörstiga i samband med perserkrigen. Alexanders och grekernas lika framgångsrika fälttåg i öster 150 år senare skildras som en rad lysande segrar vilka gav upphov till utveckling och kulturutbyte över gränserna: ”Handeln tog fart: Alexander drog vägar för köpmännens karavaner. Han grundade städer.”⁹⁴ Det är anmärkningsvärt att grekerna, med Alexander i spetsen, även får bära hjälterollen då det är persernas land som invaderas. Här nämns ingenting om hur kvinnor, barn och gamla tvingas fly för sina liv, hur Tyros och Gaza jämnades med marken och förslavades.

Det är även intressant att se vad författarna använder sig av för ord i beskrivningar av de krigslister som blev avgörande för slagen vid Thermopyle och Salamis. I det förstnämnda segrade perserna med hjälp av en grekisk ”förrädare”.⁹⁵ I själva verket deltog många grekiska stadsstater, så som Thebe och Tessalien, på persernas sida medan andra, så som Argos, höll sig utanför kriget. Den grekiska världen var därför ingalunda så homogen som den framställs i många av läroböckerna. När det istället är grekernas tur att använda sig av list för att segra vid Salamis leder detta till att kvinnor och barn räddas undan persernas våldshärjningar.⁹⁶

För övrigt bör det påpekas att det inte någonstans i det analyserade materialet nämns något om atenarnas skoningslösa plundring av det rika Sardis i Mindre Asien år 499 f. Kr. Det var denna händelse som föranledde de persiska angreppen mot Aten 490 respektive 480 f.Kr.

3.2.2 Orientalisk vekhet och ornamentalitet

Det finns inga tydliga tecken som tyder på att beskrivningar av detta slag förekommer i det analyserade materialet. Däremot tycks sådana ha varit vanliga i tidigare läroböcker, att döma av Pallins och Estlanders böcker från 1890- respektive 1960talet. En möjlig förklaring till varför perserna inte längre beskrivs på detta vis kan vara att en annan typ av mansideal existerade på den tid då nämnda författare var verksamma. Då fanns ett tydligare behov av att framhäva ”typiska manliga drag” som trofasthet, anspråkslöshet, och styrka. Bilden av den orientalske mannen (i detta fall persern) som guldtörstande, vek och ”feminin” fungerade troligtvis då som en slags motpol till det västerländska mansidealet. Därmed är dock inte sagt att ett liknande ideal inte existerade i öst. I dagens Sverige (Västeuropa), som ju får anses vara mer jämställt än det samhälle som utgjorde ramarna för Pallins och Estlanders verk, finns helt

⁹³ Almgren, B., m.fl., (2005) s.69

⁹⁴ Ibid., s. 71

⁹⁵ Almgren, H., m.fl., (2007) s. 46

⁹⁶ Almgren, B., m.fl., (2005) s. 52

enkelt inte samma behov av att framhäva mannen på det sätt som beskrivits ovan. Avsaknaden av framställningar som stämmer in på denna idealtyp är ett möjligt bevis på detta.

3.2.3 Orientalisk sensualitet

Inte heller beskrivningar av perserna som orientalistiskt sensuella förekommer i de moderna läroböckerna, till skillnad mot de äldre ”mustigare” beskrivningarna som förekommer hos exempelvis Estlander. Anledningen till att sådana saknas kan förklaras med ovanstående resonemang (idealtyp 2).

3.2.4 Orientalisk stagnation

Denna idealtyp betecknar omdömen om perserriket som inte är negativa i sig, men indirekt blir det i förhållande till hur den grekiska världen beskrivs. Den har sålunda den speciella egenskapen att den fångar upp spår av orientalism som enbart blir synliga vid jämförelser mellan den persiska och den grekisk/makedoniska världen. Dessa spår förekommer i beskrivningar av Hellenismen. Detta är namnet på den epok som följde på Alexander den Stores död år 323 f.Kr. och varade fram till dess att den sista hellenistiska staten, Egypten, besegrades av romarna år 31 f.Kr. Denna trehundraårsperiod kännetecknas av ett ökat grekiskt kulturellt och ekonomiskt utbyte runtom i de gamla persiska provinserna från Medelhavet till Centralasien. Detta var alltså fråga om ett slags kulturutbyte mellan Grekland och Orienten. Medan grekerna bidrog med finkultur fick österländska seder och bruk, främst på det religiösa området, fotfäste väster om Hellesponten.⁹⁷

Hellenismen framstår överlag som en mycket positiv och produktiv period i de beskrivningar som framkommer i läroböckerna. Även innan grekerna invaderade Orienten existerade flera av de fenomen som sedan utvecklades under den hellenistiska epoken. Perserriket hade t.ex. under sin storhetstid under 400-300 talet f.Kr. ett mycket välutvecklat vägnät vilket betydligt underlättade för handel och kommunikation inom det väldiga riket.⁹⁸ Detta är något som tas upp i få eller inga böcker av undersökningsmaterialet. Däremot beskrivs Hellenismen, efter Alexanders erövring av Persien, som en lysande period då handel, kulturutbyte och fred rådde i Främre Orienten/Mellanöstern. Alexanders efterföljare, diadokerna, som kom att kontrollera området efter den förres död, förde ständiga krig mellan varandra vilket måste ha haft ödesdigra konsekvenser för de människor som bodde där. Rubriker som ”fred och

⁹⁷ Holmberg, Åke, *Vår världs historia*, Stockholm 1987, s. 95-97

⁹⁸ Ibid, (1987), s 89

utveckling⁹⁹ i samband med Alexanders våldsamma erövringar kan framstå som något paradoxala. Alexanders fälttåg innebar ju en hel del krig och elände bland de folk som inkorporerades i det nya väldet. Under den tio-års period, från det att Alexander började sin marsch till dess att han dog i Babylon år 323 f.Kr. fick persernas gamla rike uppleva mer krig och förödelse än under de 100 tidigare åren. Läser man vidare under denna rubrik finner man följande beskrivning av de positiva effekterna av Alexanders härtåg:

Handeln tog fart: Alexander drog vägar för köpmännens karavaner. Han grundade städer. En stab av vetenskapsmän hade följt hären. Geograferna ritade kartor. Biologerna studerade växt- och djurvärlden. Läkarna samlade läkande örter. Historiker gjorde anteckningar.¹⁰⁰

Något som ofta perserna får beröm för i mer sakliga framställningar om Perserriket är det effektiva och moderna vägnät som höll ihop det väldiga riket.¹⁰¹ Perserna hade dessutom sedan hundratals år tillbaka fungerat som mellanhänder i den lönsamma transithandeln mellan Medelhavet och Orienten. Både vägar och handel var alltså väl utvecklade innan grekerna tog över. I ovanstående citat framstår det som att detta främst var just grekernas förtjänst. Följande citat, hämtat ur *Perspektiv på historia*, är ytterligare ett exempel på den positiva, okritiska bild av hellenismen som återkommer i flera av böckerna:

Alexander den Stores värde var världshistoriens dittills störste. Men det splittrades snart efter hans död, vid 33 års ålder år 323 f.Kr. Hans erövringar fick emellertid bestående resultat genom att de slagit sönder gamla kulturgränser mellan öst och väst, nord och syd i det breda bältet mellan Atlanten och Indiska Oceanen. En mängd folkslag med olika tanke- och levnadssätt fick ökade möjligheter att mötas, utbyta idéer och erfarenheter med varandra. Den livaktiga kulturblandning som uppstod brukar kallas Hellenismen.¹⁰²

Framställningar av den här typen är ingalunda ovanliga. Gemensamt för dem är att de alla ger intrycket av Hellenismen som en oförblommat positiv företeelse, något som ”satte fart” på det kulturella och ekonomiska livet i Perserrikets gamla provinser. Som läsare får man stundtals intrycket av att det var grekerna och Alexanders förtjänst att civilisationens strålar kunde spridas österut. Denna förenklade syn återkommer även i *Milstolpar, historia A*:

⁹⁹ Almgren, Bengt, m.fl., (2005) s. 70

¹⁰⁰ *Ibid.*, s. 71

¹⁰¹ Holmberg, Åke, *Vår världs historia*, Stockholm 1987, s. 89

¹⁰² Nyström, Hans, m.fl., *Perspektiv på historien*, Malmö 2008, s. 46

Greker och makedonier kom att spela en stor roll i de kungarikerna som generalerna skapade. Runtom i Mellanöstern byggde man städer efter grekisk modell med torg, tempel och annat som hörde till, och många makedonier och greker flyttade dit.¹⁰³

Naturligtvis var det inte bara österlandet som påverkades av greker och makedonier. Det skedde även en påverkan åt andra hållet. Detta är dock något som nämns i väldigt få av böckerna. Ett av de mest markanta undantagen utgör gymnasieboken *Alla tiders Historia Maxi*. Där får man veta att ”I basarer, hamnar och på marknadsplatser lärde sig grekiska köpmän österländska seder och bruk”¹⁰⁴ Även Magnus Hermansson Adler tycks här ha en något mer nyanserad bild av den hellenistiska eran, vilket framkommer i hans bok *Historien omkring oss*. I denna lärobok för gymnasieskolan står det att

Alexanders hellenistiska kultur, med en sammansmältning av det grekiska och det persiska eller orientaliska, kom under många hundra år att dominera Medelhavsområdet. Detta märktes särskilt inom religionen, där grekerna gärna kompletterade sina gudsuppfattningar med inslag från orienten.¹⁰⁵

Till det sistnämnda citatet kan även tilläggas att de monoteistiska religioner som florerade i Orienten under den här tiden (zoroastrismen, manikeismen, judendomen, m fl.) skulle komma att ha ett avgörande inflytande på Västeuropas och därmed hela världens utveckling. Detta är dock något som inte tas upp i vare sig *Historia omkring oss* eller i någon av de andra böckerna.

3.2.5 Positiva beskrivningar

De beskrivningar av perserna som kan anses vara direkt positiva eller berömande är tämligen lättträknade. Detta hänger samman med att denna typ av beskrivningar i stort sett enbart förekommer i längre avsnitt om perserna. I de mer frekventa korta notiserna beskrivs perserna näst intill uteslutande som komplement till grekerna. Omdömena är då antingen negativa på de vis som skildras under den första idealtypen, eller strikt neutrala (idealtyp 6). Längre beskrivningar av perserna (1/3 sida eller mer, dock aldrig mer än en sida) återfinns framför allt i *SO Direkt Historia Ämnesboken*, *Milstolpar Historia A* samt i *Alla tiders historia A*. Det är huvudsakligen två olika slags beskrivningar som förekommer i texterna. Till den första hör sådana som talar om persernas mildhet och tolerans mot underkuvade folk. Hans Almgren och hans medförfattare som skrivit boken *Alla tiders historia A*, hävdar t.ex. att ”Perserna behandlade grekerna milt liksom andra underkuvade folk, men grekerna hade

¹⁰³ Alm, Lars-Göran, *Milstolpar Historia A*, Stockholm 2007, s. 44

¹⁰⁴ Almgren, H., m.fl., (2007) s. 49

¹⁰⁵ Hermansson Adler, Magnus, *Historien omkring oss*, Stockholm 2007, s. 34

svårt att ta order från främmande ståthållare.”¹⁰⁶ Ett liknande exempel på de persiska härskarnas mildhet och goda omdöme ges i *SO Direkt Historia Ämnesboken*:

Det var perserna, som anförda av Kyros II intog Babylonien. År 539 f.Kr. gav sig staden Babylon frivilligt. Kyros II är en av de märkligaste erövrarna i historien. Hans mildhet gjorde att de besegrade folken hälsade honom som befriare. Babylon fortsatte att vara världens centrum, medan Kyros II utvidgade Perserriket... I Perserriket hade folken stor frihet så länge som de betalade skatt till ”konungarnas konung”.¹⁰⁷

Det är intressant att denna bok för grundskolans senare år även omfattar en slags positiv inställning till perserna i kontrast mot de negativa beskrivningar som kommenterats tidigare. Detta stärker bilden av att få eller inga böcker innehåller ensidiga bevis på den typ av orientalistiskt språkbruk som Said menar präglar den västerländska historieskrivningen. Dock har vi som sagt funnit vissa rester av ett orientalistiskt språk där perserna får rollen av Europas hotfulla motsats. T.ex. har avsnittet om perserna i *SO Direkt Historia Ämnesboken* rubriken ”Kampen mot supermakten”. Perserna skildras alltså ur ett slags ”den-andre” perspektiv. Det är Vi (grekerna) mot Dom (perserna.) Perserna beskrivs heller aldrig på ett självständigt sätt som t.ex. Egypten och Kina, utan ständigt i förhållande till grekerna, som en introduktion till perserkrigen och den atenska demokratins frammarsch.

Den andra typen av positiva beskrivningar handlar om Perserrikets infrastruktur och organisation. Dessa beskrivningar är inte lika frekvent förekommande som de rörande persernas mildhet. Klart uttryckt återfinns de i praktiken bara i *So Direkt*:

Från huvudstaden byggdes vägar till alla större städer i riket. Vägarna gjorde att det stora väldet kunde hållas samman. Längs vägarna färdades snabba ryttare med brev, som innehöll storkonungens befallningar.¹⁰⁸

Just infrastrukturen och det avancerade vägnätet är annars något som brukar räknas perserna till heder i mer fördjupande framställningar om Perserriket. Överhuvudtaget kan det konstateras att beskrivningar om Perserrikets struktur och uppbyggnad oftast saknas helt eller är av mycket bristfällig art i flertalet av de undersökta läroböckerna. Den längsta, mest utförliga framställningen (ca en sida) återfinns i *SO Direkt Ämnesboken Historia*. Då perserna beskrivs i positiva ordalag handlar det oftast om tolerans och mildhet gentemot underkuvade folk.

¹⁰⁶ Almgren, Hans, m.fl., *Alla tiders historia A*, Malmö 2007, s. 34

¹⁰⁷ Almgren, B., m.fl., (2005) s. 50

¹⁰⁸ Ibid.

3.2.6 Sakliga beskrivningar.

Flera av böckerna talar om perserna med en slags saklig och trankil ton. I dessa skildringar finns inga synliga tecken på att författaren försökt gynna den ena sidan på bekostnad av den andre. Det bör dock åter påpekas att vid de tillfällen perserna beskrivs är det alltid i förhållande till grekerna. Syftet med att överhuvudtaget beskriva perserna eller Perserriket tycks vara att läsaren skall kunna skapa sig en bättre helhetsbild av t.ex. Atens kulturella och politiska blomstring eller av Alexanders världsvälde. Det är därför svårt att finna helt neutrala, självständiga beskrivningar av perserna och deras rike. Någon skulle möjligtvis kunna förklara detta fenomen med att perserna saknar inhemska historieskrivare. Det vi vet om perserna har vi fått reda på genom just grekiska historieskrivare. Persernas historia återges därför i förhållande till grekernas. Detta förklarar dock inte varför andra kulturer som Induskulturen och Stora Zimbabwe beskrivs relativt utförligt och självständigt i egna avsnitt i flera böcker. Även dessa kulturer saknar i all väsentlig form inhemska historieskrivare. Ett tydligt exempel på en neutral, men icke självständig beskrivning av perserna, är följande citat, hämtat från *Perspektiv på historien*:

Aten fick sin ledande roll i samband med kriget mot perserriket, den stormakt som sedan 600-talet dominerade Turkiets västkust ända till floden i långt i öster. Det ständiga hotet att uppslukas av p-riket var något som vid sidan av språk och religion enade många av de splittrade grekiska städerna. I början av 400-talet f.Kr. gick p:a till angrepp. Men g:a försvarade sig framgångsrikt, och under atenarnas ledning segrade de i det avgörande sjöslaget vid Salamis, år 480 f.Kr.¹⁰⁹

En annan typ av neutrala beskrivningar utgör de, mer eller mindre, kritiska granskaningar av historien som återfinns i ett fåtal av böckerna. Ofta uppges Herodotos som huvudkällan till vår kunskap om perserkrigen. Han omnämns som ”historieskrivningens fader”¹¹⁰. Det är anmärkningsvärt att Herodotos berättelser inte kritiseras ur ett källkritiskt perspektiv i någon av läroböckerna. Exempel på detta utgör t.ex. de många sifferuppgifter, direkt hämtade från Herodotos, vilka förekommer på flera ställen i texterna. Uppgifter om att spartanerna bara var 300 man vid Thermopyle samtidigt som Xerxes förfogade över en halv miljon gör att man misstänker att författarna ofta köpt Herodotos rakt av utan hänsyn till den moderna forskningen som ofta kritiserat just den grekiske historieskrivarens sifferuppgifter. Bristen på källkritik angående detta samt andra uppgifter om perserkrigen blir särskilt uppseendeväckande med hänsyn till just källkritiken som en av grundpelarna i

¹⁰⁹ Nyström, Hans, m.fl., Malmö 2008, s. 44

¹¹⁰ So Direkt, sid? (obs justera alla fotnötter!)

historieundervisningen på, i första hand, gymnasiet.¹¹¹ Inte heller de kulturella och politiska konsekvenserna, som ju varit avgörande för västerlandets syn på öst, diskuteras i någon nämnvärd grad. Här utgör dock Hermansson Adlers bok ett undantag:

En del forskare påstår att slaget vid Marathon var demokratins ödesdag. För hade perserna segrat, skulle aldrig den grekiska kulturen och det demokratiska tänkandet ha fått utvecklas fritt. Persien var visserligen ett enormt rike med en utvecklad kultur, men perserna själva var inte intresserade av att utveckla sina samhällen. De ansåg att människan nått höjdpunkten i sin utveckling och därmed slutade historien med dem. Naturligtvis kan ingen säkert veta vad som hänt om perserna segrat vid Marathon, eller vid sjöslaget vid Salamis tio år senare. Men från denna tid har européerna ofta talat om en kamp mellan väst och öst, där väst stod för friheten och öst stod för förtrycket.¹¹²

Adlers kommentarer är intressanta då de belyser och diskuterar den västeuropeiska synen på Orienten och hur denna har präglat historieskrivningen i. Anmärkningsvärt är att inga av de andra böckerna påpekar detta. Närmast kommer *Alla tiders historia Maxi*:

Ofta har grekernas seger över perserna framställts som avgörande för den västerländska kulturens utveckling: om perserna i stället hade segrat skulle inte bara Grekland utan också Europas historia blivit annorlunda.¹¹³

Dessa båda böcker är de enda som överhuvudtaget tar upp den mytbildande betydelse som perserkriget haft för den västerländska självbilden, och som utgör grunden till denna uppsats. Författarna är här vare sig kritiska eller positiva till den romantiska bilden av grekernas kamp mot perserna. Inte heller ifrågasätts de ideologiska konsekvenserna av perserkrigen. Snarare redogör de på ett sakligt sätt för den stora kulturhistoriska betydelse perserkrigen haft, även om man skulle kunna önska en fördjupning just här.

I de böcker som granskats fanns även två korta, neutralt formulerade beskrivningar av perserriket, men av en något annorlunda art än de som beskrivits ovan. Det handlar om två böcker ur en längre serie som har syftet att på ett pedagogiskt sätt förklara den historiska bakgrunden till dagens konflikthärdar i mellanöstern och Främre Orienten. *Mellanöstern igår och idag* har som ambition att omfatta hela regionen medan *Irak då och nu* lägger mer fokus på Tvåflodslandet. Fortiden tillsammans med Antiken presenteras med ett uppslag i vardera bok. Med tanke på regionen i fråga enorma historiska betydelse som fått den att benämnas som civilisationens vagga m.m. är det minst sagt märkligt att denna period får så lite

¹¹¹ Se t.ex. kursplanen för Historia B

¹¹² Hermansson Adler, Magnus, (2007) s. 33

¹¹³ Almgren, H., m.fl., (2007) s. 46

utrymme. Efter dessa två sidor med mycket bildmaterial avverkats skyndar man snabbt fram till Muhammed och Islams intrång på scenen för att därefter skynda sig lika snabbt fram till 1900-talet och Israel-Palestina konflikten m.m. Detta är kanske inte särskilt uppseendeväckande med tanke på att böckernas syfte framförallt är att förklara dagens infekterade konflikter i dessa områden. Här framträder dock en bild där regionen mellanöstern likställs med dess religion och regionens enormt rika historia innan 700-talet ignoreras närmast helt. Samma tendens går att se i de flesta läroböcker men med tanke på denna bokseries specialisering på mellanöstern så blir det allra tydligast här:

Landet Irak blev därefter en del av Perserriket vars härskare bodde österut i det som idag är Iran. År 331 f.Kr. lade Alexander den Store området under sig för grekernas räkning. 200 år efter det återtog perserna Irak. Det persiska styret fortsatte fram till 636 e.Kr. då arabiska erövrare anlände.¹¹⁴

På 300-talet f.Kr. ledde Alexander den store från Makedonien den första europeiska invasionen av Mellanöstern. Hans soldater erövrade hela området förutom Arabien. 300 år senare kom romarna. Städerna i regionen var berömda och rika och utgjorde lockande byten för erövrarna. Mellanöstern ligger där vägarna från Asien, Afrika och Europa korsas, vilket gjorde området strategiskt viktigt. I hundratals år var människorna i Mellanöstern klämda mellan europeiska makter som ville utöka sina områden österut och asiatiska riken som strävade västerut.¹¹⁵

Vad gäller dessa två böcker kan det för övrigt konstateras att de bägge håller en synnerligen neutral ton under dessa sammanlagt fyra sidor, vilket resulterar i att de är de enda böckerna som beskriver exempelvis Alexanders fälttåg ur ett mer ”österländskt” perspektiv. Alexanders erövringar beskrivs som en ”europeisk invasion”, vilket det ju i allra högsta grad också var, medan mer vanliga läroböcker använder mer förskönande ord som ”erövringar” eller ”lysande segrar”. Dessa korta notiser representerar dock allt som stod att finna om perserna före Islams intåg, i dessa böcker:

4. Slutsatser

Saids tes om att västerlandets beskrivningar av orienten har som syfte att skapa en bild fylld av exotism och despoti genom vilken ”vi” västerlänningar kan skapa en gemensam identitet, med orienten som kulturell och ideologisk motpol, stämmer bara delvis med utgångspunkt ur denna studie av svenska läroböcker i historia. Vissa beskrivningar med syfte att beskriva orientens människor (i detta fall perserna) som t.ex. veka, feminina eller törstande efter guld

¹¹⁴ King, John, *Irak då och nu*, Malmö 2006, s.?

¹¹⁵ Downing, David, *Mellanöstern igår och idag*, Malmö 2006, s.?

och rikedomar, förekommer inte överhuvudtaget i moderna historieböcker. Däremot tycks sådana företeelser ha varit vanligare i äldre undervisningsmaterial.

Även om beskrivningarna av perserna inte är öppet negativa finns det ändå en påtaglig ”vi mot dom- känsla” där sympatierna hela tiden ligger hos grekerna eller makedonierna. Perserna beskrivs aldrig så att säga på egna villkor, i likhet med t.ex. Induskulturen eller Egypten, utan ständigt i förhållande till grekerna och då alltid som deras fiende. De korta notiser som förekommer om Perserriket har oftast som syfte att ge en bakgrund till Athens korta men betydelsefulla storhetstid. Anmärkningsvärt är också hur litet och knapphändigt materialet om perserna är överhuvudtaget.

När vi började denna uppsats förväntade vis oss att främst finna beskrivningar av perserna som despotiska och grymma enligt idealtyp 1. Så har också delvis varit fallet. Vi har däremot inte funnit några tydliga spår av den idealistiska historiesyn där perserkriget reducerades till en konflikt mellan olika politiska idéer. Språket har genomgått en viss ”reningsprocess” sedan Estlanders dagar, som till stor del tyvärr förvandlat våra läroböcker till litterära kalhyggen. Trots detta finns det ändå kvar spår av framför allt idealtyp 1 och dessa spår är, som vi kommer återkomma till, svåra att rensa ut. En rimlig förklaring till att bilden av persisk despoti och grymhet fortfarande lever i såpass stor utsträckning som den gör i läroböckerna är att demokratin har en så fundamental plats i såväl läroböcker som läroplan och att den athenska demokratin framstår desto tydligare i förhållande till framför allt det persiska enväldet.

Gällande idealtyperna 2 och 3 som handlar om beskrivningar av perserna som veka och ornamentala respektive sinnliga och sensuella så har vi som sagt funnit inga till negligerbara spår av dessa. Dessa gamla fördomar tycks inte leva kvar i modern historieskrivning. En möjlig anledning att dessa idealtyper inte fyller någon motsatsfunktion på samma sätt som den första idealtypen gör. I äldre historieböcker fyllde dessa beskrivningar funktioner som motsatser till västerländska ideal om manlighet och dygd. Dessa ideal är i vår samtid till stor del utspelade och de österländska motsatserna fyller därför inte längre någon funktion och saknar därför relevans.

När det gäller idealtyp 4 som handlar om hur Orienten systematiskt sammankopplats med bristande utveckling och stagnation i relation till väst så har vi även där funnit tydliga spår av orientalism. Även om inte detta explicit uttrycks i texten går det att utläsa ett orientalistiskt och framför allt andrafierande tänkesätt i de sammanhang perserna presenteras. Överhuvudtaget är det väldigt få stycken som beskriver perserna på ett självständigt sätt i

egenskap av sig själva. Istället har beskrivningarna av perserna vanligen syftet att figurera som en bakgrund till perserkrigen och därmed som en introduktion till den grekiska kulturens utveckling. Därmed stödjer våra resultat på just denna punkt i stor utsträckning Saids tes om att Orienten systematiskt beskrivs som Europas ”andre”. Det blir även tydligt när den hellenistiska perioden behandlas. Den bild som förmedlas genom läroböckerna är att den ekonomiska och kulturella utvecklingen i Orienten tog fart först i och med Alexander den Stores och hans efterföljares erövringar. Den persiska handeln och infrastrukturen (vägarna) får knappast något utrymme alls.

Vi har redan varit inne på att orientalismen märks, inte bara i språket utan även i texternas uppbyggnad. Vår främsta insikt under arbetets gång har varit att orientalismen ligger inte så mycket i några språkliga idealtyper som i just läroböckernas övergripande struktur. Även om variation förekommer över tid så är just denna övergripande struktur närmast oförändrad från Pallins *Allmänna Historien* till moderna läroböcker. Pallin beskriver själv denna struktur med dessa ord:

”Historien är en sammanhängande framställning av märkvärdiga händelser, som timat bland människorna allt i från äldsta tider till nuvarande tid. Hon visar oss, huruledes människosläktet, under Guds ledning, småningom framskridit till allt större upplysning och förädling.”¹¹⁶

Pallins beskrivning kan tyckas ålderdomlig, men ser man hur läroböckerna är uppbyggda stämmer den fortfarande bra. Historieböckernas uppbyggnad går att likna vid ett stortartat epos där civilisationen själv spelar huvudrollen. Utvecklingen rör sig framåt i en rak linje från de gamla flodkulturerna till dagens informationssamhälle. För mellanöstern får detta en del negativa konsekvenser. I den tidiga urhistorien omnämns mellanöstern med några få rader om Egypten och kulturerna som uppstod runt Eufrat och Tigris, som ofta kallas civilisationens vagg. Efter dessa rader rusar läroböckerna vanligen raskt vidare till antiken där fokus vanligen uteslutande ligger på de grekiska stadsstaterna och Rom med deras avgörande politiska och kulturella utveckling. Detta civilisatoriska drama resulterar dock oundvikligen i att Orienten och under antiken – i egenskap av områdets främsta stormakt – framför allt perserna framställs som civilisationens och utvecklingens främsta fiende. Trots att mellanöstern under antiken är den mest produktiva delen av medelhavområdet blir regionen i detta eurocentriska perspektiv oundvikligen ”den andre” som under hela antiken hotar västvärlden. Denna genomgående struktur i det historiska berättandet är svår att förändra med några språkliga ”reningsprocesser”.

¹¹⁶ Pallin, (1896), Inledning.

Mellanöstern behandlas egentligen på allvar först i och med att Islam på 600-talet e.kr dyker upp på den historiska scenen. Detta blir allra tydligast i den bokserie som behandlar mellanösterns historia. Den förmuslimska historien från ca 4000 f.kr till ca 650 e.kr behandls i vardera bok med ett uppslag varpå Muhammed och Islam dyker upp och ytterligare några sidor senare är vi redan i det moderna mellanösterns konflikter.

Sadiq al Azm talar om en tendens i samtida mellanöstern där allt fler gör precis det som Said anklagat de västerländska orientalisterna att göra, nämligen att poängtera skillnaderna mellan öst och väst och framför allt likställa regionen mellanöstern med religionen Islam. Upplägget i de läroböcker vi beskrivit gör föga för att minska sådana tendenser, snarast tvärtom.

4.1 Avslutande reflektioner

Det är vår övertygelse att antiken – genom att vidga den och belysa dess kulturella och etniska månfald – skulle kunna beskrivas, inom ramen för historieundervisningen, mer som vårt gemensamma ursprung och arv än den era då demarkationslinjen mellan öst och väst först drogs upp. Herodotos själv var exempelvis ofta så positivt inställd mot de andra folk han besökte, framför allt perserna och egptierna, att mer nationalistiskt sinnade greker som Plutarchos kallade honom *philobarbaros* som Ibn Warraq översätter med *nigger lover*.¹¹⁷ Detta vidgande förutsätter dock ett kritiskt perspektiv som går bortom de halvmytologiska berättelserna om 300 peloponesiska greker som stred för demokratin för 2500 år sedan. Dessa romantiska myter säger egentligen mer om den nyklassicistiska era de uppstod i – där konstnärer använde en idealiserad bild av antikens dygder för att kritisera sin samtid – än om antiken i sig.¹¹⁸

Said säger själv följande:

Den kanske allra viktigaste uppgiften borde vara att genomföra undersökningar om samtida alternativ till orientalismen, att fråga sig hur man kan studera andra kulturer och folk ur ett frihetsvänligt eller icke-repressivt och icke-mainpulativt perspektiv. Men då måste man åter tänka igenom hela det komplicerade problemet med kunskap och makt.¹¹⁹

Detta är verkligen en gordisk knut. En knut där läraren vanligen står ensam då styrdokumentet som vi tidigare angivit inte erbjuder några verktyg att lösa den med. Det kan

¹¹⁷ Ibn Warraq, (2007) s 33

¹¹⁸ Ett typexempel på detta är Davids *Horatiernas trohetsed*. Tavlan stod klar 1784 i Paris när revolutionära stämningar jäste i huvudstaden. På den ser man hur tre romerska bröder med stela manliga poser tar emot svärd från sin far, redo att offra sig för Rom i en duell. Målningen uppfattades av många som en uppmaning till moralisk, politisk och intellektuell uppryckning och stränghet – enligt den romerska republikens glansdagar – i en dekadent tid när Frankrike upplevdes som trött och handlingsförlamat.

¹¹⁹ Said, (1997), s 93

rent av diskuteras huruvida det är önskvärt att avskaffa det västerländska perspektivet på historien. I den redan citerade frasen om en ”etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism” öppnar läroplanen i och för sig för att lärare kan välja ett västerländskt perspektiv även om formuleringen även här är otydlig. Ett västerländskt perspektiv innebär dock inte att historiaämnet bör vara en arena för upprätthållandet av en samling myter baserade på 2500 år gammal hellenistisk nationalism. Lösningen kan dock heller inte ligga i att, som Kamali m.fl, läsa in orientalism och rasism i varje till synes negativt utlåtande om Orienten som finns i våra läroböcker. Den historiska verkligheten, i den mån den är skönjbar, bör alltid ha sista ordet.

Källförteckning

Böcker

Herodotos. *Historia*. Smedjebacken, 2004.

Said, Edward. W. *Orientalism*. Danmark 1997

Ibn Warraq. *Defending the West – A Critique of Edward Said’s Orientalism*. New York, 2007

Lambropoulos, Vassilis. *The Rise of Eurocentrism – Anatomy of Interpretation*. Princeton, 1993

Arrianos. *Alexander den store*. Grövik(Norge), 2003

Siculus Diodorus. *Historiens bibliotek, bok II*

Holland, Tom. *Marathon*. Uddevalla, 2006

Hanson, Victor Davis. *Why the west has won – Carnage and Culture from Salamis to Vietnam*. London, 2001

Kramer, Martin. *Ivory Towers on Sand - The Failure of Middle Eastern Studies in America*. För denna uppsats har vi använt två kapitel från denna bok som är publicerade elektroniskt på följande sidor. <http://www.geocities.com/martinkramerorg/SaidSplash.htm> (2009.01.03)
<http://www.geocities.com/martinkramerorg/IslamObscured.htm> (2009.01.03)

Bergström, Göran & Boereus, Kristina. *Textens mening och makt*, Lund, 2000

Esaiasson, Peter, Giljam, Mikael, Oscarsson, Henrik, Wägnerud, Lena. *Metodpraktikan – konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Andra upplagan. Stockholm, 2005

Holmberg, Åke. *Vår världshistoria*. Stockholm, 1987

Läroböcker

Estlander, Bernard & Ander, Gunnar, Löfqvist, Karl-Erik. *Allmänna Historien i berättelser del I*, Stockholm 1960.

Pallin, J.R. *Allmän Historia*. Stockholm, 1896

Nyström, Hans m.fl. *Perspektiv på Historien*. Malmö, 2008

Öhman, Christer. *Sekvens – Historia A*. Stockholm, 2007

Thulin, Birgitta & Elm, Sten. *Historia A*. Malmö, 2007

Jansson, Bengt. *Kulturhistoria*. Stockholm, 2000

Almgren, Hans m.fl. *Alla tiders historia A*. 3:e upplagan, Malmö, 2007.

Almgren, Hans m.fl. *Alla tiders historia – Maxi*. 2:a upplagan. Malmö, 2007

Alm, Lars-Göran. *Milstolpar*, Stockholm, 2007

Folkebrandt, Urban. *Sofi – Historia*. Solna, 2003

Hermansson-Adler, Magnus. *Historien omkring oss*. Stockholm 2007

King, John. *Irak - då och nu*. Malmö, 2006

Downing, David. *Mellanöstern – igår och idag*. Malmö, 2006

Almgren, Bengt. *SO-Direkt – Historia ämnesboken*. Malmö, 2005

Uppsatser, utredningar

Burman, Anders. *Sanningen utgår från Europa*. Malmö högskola, 2008

Winbladh, Johanna. *Muslim eller svensk*. Malmö högskola, 2007

Karlsson, Johanna. *Läroboken, styrdokumentet och orientalismen*. Göteborgs universitet, 2007

Runblom, Harald. *En granskning av hur etnisk tillhörighet framställs i ett urval av läroböcker*. En underlagsrapport till Skolverkets rapport *I enlighet med skolans värdegrund*. Uppsala Universitet, 2006.

Kamali, Masoud. *Skolböcker och kognitiv andrafiering*. Rapport från utredningen av makt, integration och strukturell diskriminering. Stockholm, 2006.

Styrdokument

Läroplan för de frivilliga skolformerna 94

Kursplan Historia A

Kursplan Historia B

Kursplan Historia

Artiklar

Said, Edward W. *The Phony Islamic Threat*. New York Times, 21 November 1993.

Informationen hämtades från adressen:

<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9F0CE0D61239F931A25751C1A965958260>
(2009.01.03)

Halldén, Philip, *Sadeq Al-Azm – kättaren från Damascus*. Halldén intervju med Al Azm hämtades från internet från följande adress: <http://islamologi.se/wp-content/uploads/2006/08/Sadeq%20al-Azm%20-%20K%C3%A4ttaren%20fr%C3%A5n%20Damaskus.pdf> (2009.01.03)

Film

Znyder, Zack. *300*